



Stanislav Šulc

Obchodní podmínky

**Svět, ve kterém se z občanů
stali uživatelé**







vítězný esej Ceny Toma Stopparda 2025





Stanislav Šulc

Obchodní podmínky

**Svět, ve kterém se z občanů
stali uživatelé**



© Stanislav Šulc, 2025
Photo © Oldřich Škácha / Knihovna Václava Havla, 2025
Cover and design © Carton Clan, 2025
ISBN 978-80-88417-13-2

© Knihovna Václava Havla, 2025

1. Úvod

Lidé každé éry žili v přesvědčení, že to je právě jejich život, který bude svědkem velké změny. Nebo si to alespoň myslely tehdejší elity, které měly dostatek prostředků, času, zkrátka luxus na to reflektovat své životy. Dnešním pohledem se ale jen relativně málo období dá označit za skutečně přelomová.

Zkrocení ohně, tvorba jazyka, začátek písma, nástup zemědělství, období kolem přelomu letopočtů, renesance, osvícenství, americká a francouzská revoluce, konec feudálního uspořádání, rozpad starého světa, národní státy, studenoválečné uspořádání, pád berlínské zdi...

Z uvedeného seznamu si jistě každý najde dle vlastních preferencí ty okamžiky, které formovaly dějiny. Třeba i podle toho, co zažil a co se naučil o světě.

Otázka je nabíledni: Žijeme v přelomové době? A pokud ano, o jak zásadní přelom se jedná? Co je podstatou té změny? Jejím motivem, nositelem a akcelerátorem? A co tato změna přinese? Pro jednotlivce a pro společnost?

Může jít o iluzi, ale následující text se pokusí přijít s argumenty, že jednak skutečně prožíváme přelomovou éru, navíc že jde o přelom výrazně hlubší, než bychom se mohli nadát při zjednodušené analýze například politického diskursu.

Konec občanství. Svět patří uživatelům

Hlavní tezí následujícího textu je v podstatě jednoduchá myšlenka: lidstvo se posouvá z éry definované osvícenstvím do éry nové. Tento posun pak již probíhá na různých úrovních několik dekád, nyní se spíše zrychluje a stává se určujícím v celé řadě oblastí. Hlavní otázkou, kterou si v textu kladu, je, co přijde po termínu „občan“, který právě doba po osvícenství přinesla. Nabízím odpověď, že se lidé z občanů (tedy participativně

nastavených lidí, kteří spolurozhodují o věcech a především sdílejí za běh věcí zodpovědnost) stávají „uživatelé“, tedy spíše klienti světa a jednotlivých systémů, na které se svět rozpadá. Zodpovědnost se zde dílem vytrácí, dílem vědomě či nevědomě deleguje na tyto většinou abstraktní systémy a jejich lídry.

Jednadvacáté století letos završí svou první čtvrtinu. Prozatím do již dost bohatého kulturně významového komplexu civilizace přitom dosud zdánlivě nepřineslo mnoho novinek. Ale něco přeci.

První lze symbolizovat frází „Sice to není pravda, ale mohla by být“, jejíž vliv na současnost je hrubě nedoceněný.

Druhým příspěvkem pak je zatím jediná nová kulturní forma, kterou jsou memy, nejčastěji ve formátu gif, ale nikoli výlučně.

Tyto inovace mají mimořádný vliv na fungování společnosti a při důsledné diskursivní analýze k nim lze dojít při vnímání téměř jakékoli skutečnosti. Ostatně právě o tom je většina následující eseje. Ta je pak jakýmsi pokusem o poznámky pro případnou formulaci nové společenské smlouvy světa, v němž už občany nahradili uživatelé.

V tom nám mimo jiné pomohou také odpovědi na následující tři otázky:

- 1) Co přináší svět, kde jsou všechny pravdy na vzdálenost jednoho kliku?
- 2) Jak funguje svět, v němž neexistuje žádný argument, který by kteroukoli stranu sporu přesvědčil o tom, že se mýlí, a ona by na základě toho změnila názor?
- 3) Jak se promění lidstvo, které má na dosah okamžité uspokojování většiny potřeb pomocí mobilního telefonu?

Pojďme se vypravit do světa, který je nám nepříjemně povědomý, ačkoli na něj zatím stále nahlížíme starýma očima. Pro jeho popis velmi často budu volit termíny, které možná budou

působit jako hodnotící soudy, možná i ironicky. A čtenář to tak klidně může interpretovat, protože interpretace není věcí autora. Nicméně nejde o zachycení truchlení nad ztraceným světem.

I ten zdánlivě nejpříkřejší odsudek v následujícím textu vychází z přesvědčení, že již jde o stav věcí nebo jasné směřování k tomuto stavu, které pravděpodobně nelze zvrátit. Nový svět není za horizontem, za tímto horizontem jsme se už dávno ocitli. Možná jsme to nechtěli, možná jsme si nebyli vědomi, že mnohá naše rozhodnutí povedou tímto směrem. Ostatně málokdo si dokázal ve Florencii 14. století představit dlouhodobé dopady zavedení složitého úročení, které je spojováno s rozvojem renesance, následně humanismu, zámořskými objevy či církevní reformací.

Ale už jsme tam. A nyní je potřeba se pokusit porozumět, co to „tam“ znamená a jak se „tam“ máme chovat. Název Obchodní podmínky, který jsem pro tuto esej zvolil, pak odkazuje na to, že tento nový svět bude mnohem méně konsenzuální než ten, na který jsme byli zvyklí.

2. Revize

Jak definovat dobu, ve které žijeme?

Při rozhovoru s jednou kurátorkou umění a galeristkou jsem se jí v jednom okamžiku zeptal, jak by popsala aktuální uměleckou éru. Jak propojit návrat tradiční malby, abstrakce, sochy, videoart, koncept, digitální umění, balónkovité umění Jeffa Koonse hraničící s kýčem a zkrátka všechno, co se dnes v umělecké sféře slévá do jednoho proudu instagramového feedu?

Po krátkém zamyšlení řekla jedno jediné slovo. Nebyla jím žádná postpostmoderna, což jsem tak trochu bláhově očekával. To slovo znělo revize.

Revize jako návrat k podstatě, odstranění dlouhodobých sedimentů, nová definice pro novou dobu.

Při pohledu na aktuální svět, klíčová paradigmatata a diskursy, které definují současnost, není lepšího termínu než právě revize.

Ať už vědomě či nevědomě, ať už soukromě či veřejně, ať už v malém či nejširším měřítku, my současní lidé revidujeme. Revidujeme malé i velké koncepty, revidujeme vše, co jsme doposud znali. Revidujeme obrazy v našich hlavách v konfrontaci s obrazy již nikoli v hlavách blízkého okolí, jak jsme činili většinu dosavadních dějin, ale doslova s obrazy z celého světa.

Důvod? Jako relativně silný zastánce technologického determinismu vnímám jako zásadní důvod této univerzální a všeobjímající revize právě radikální změnu perspektivy, kterou člověk dostal s nástupem digitálních technologií, a to nejprve díky samotným počítačům, v zesílené míře po jejich zapojení do internetové sítě, vše ještě vystupňováno sociálními sítěmi.

Perspektiva, kterou jsme tímto dostali, rozmetala zdánlivě pevné struktury. A nyní přichází nová architektura, kterou teprve budujeme a začínáme se ji učit poznávat a chápat, učit se s ní a v ní žít.

2.1 Boj o definice

Seč nejsem smýšlením marxista, vliv německého filosofa se nyní vrací v plné míře. Nikoli jeho ekonomické koncepty, ale jeho definice dějin jako konfliktu. Naneštěstí není pro pojmání a nahlížení současnosti lepšího nástroje než právě Marxových teorií, o což se paradoxně více zasloužili všichni vehementní odpůrci ekonomických teorií tohoto německého filosofa než ti, kdo se k jeho ekonomickým teoriím hlásí.

To, co se nyní ve veřejném diskursu děje, totiž jinak než jako střet dvou či více táborů nelze popsat. Ostatně vžil se pro to i krajně zavádějící termín „kulturní války“, který prapůvodně není

ničím jiným než klasickým neomarxismem, tedy myšlenkovým směrem hlásajícím to, že se třídní boj přesunul z ekonomické základny do kulturní nadstavby.

Podstatou tohoto boje je právě ona zmíněná revize. A boj o to, jaká verze revize klíčových pojmů bude v dalších letech/dekádách/staletích tou univerzální.

2.2 Velké koncepty

Velký boj se odehrává zejména u těch opravdu velkých konceptů. Co je vlastně demokracie? Respektive detailněji: Co je hlavní smysl a cíl demokracie? Co má demokracie nabízet? Jakou službu nám má poskytnout? Je skutečně tím nejlepším uspořádáním? A je to, v čem nyní žijeme, opravdová, čistá demokracie?

Ještě před několika lety byla podstata demokracie akademickou otázkou, která navíc definičně byla poměrně jasně vymezena jako systém se striktní dělbou moci. Posléze se otázky spojené s „kvalitou demokracie“ staly předmětem politického boje. A v současnosti o tom, co je demokracie a co je její nejdůležitější princip, diskutují běžní lidé doplnění umělými roboty, to vše za moderace algoritmů.

A demokracie je jen jeden z neuralgických bodů. Dalšími jsou neméně vzcné a mnohdy ještě abstraktnější koncepty. Například svoboda. Nic jako univerzální svoboda neexistuje, ačkoli se mnozí současníci snaží o její dosažení. Zvláštním diskusním podbodem je svoboda projevu, mylně zaměňovaná za svobodu myšlení či uvažování. Opět platí, že neexistuje stoprocentní svoboda projevu, ačkoli se jí mnozí snaží někde postulovat či vytvářejí dojem, že jde o dosažitelný koncept, nikoli ideální (a idealistický) princip, k němuž chceme směřovat i s vědomím, že jej dosáhnout nelze.

Dalším důležitým konceptem, který prochází revizí a je (a dál bude) předmětem velkého konfliktu, je pokrok. Čím dál více se vyostřuje svár mezi pokrokem definovaným evropskou tradicí a tradicemi jinými, zejména americkou a asijskou (konkrétně především čínskou). Evropa pracuje s konceptem pokroku čistě na sociální úrovni. Všechny inovace jak v materiálním, tak i intelektuálním vývoji měly jediný cíl – růst kvality života pro stále širší vrstvy. Celé evropské dějiny jsou dějinami stále širěji definovaného člověka a jeho práv. Pokrok je tu primárně sociální problém.

Naproti tomu americké pojetí pokroku nijak s tímto konceptem nesouvisí. Je definované individuálním úspěchem, kde inovace jsou prostředkem pro navýšení bohatství jednotlivců. Odtud pramení princip amerického snu, tedy cílevědomosti vedoucí k úspěchu. A naopak neúspěch jako čistě zasloužený výsledek nedostatku snahy.

Čínské pojetí pokroku je opět zcela odlišné a souvisí s teorií čínské rasy, která je nadřazená všem, a měla by proto všem vládnout.

Zdá se, že právě tyto tři koncepty pokroku spolu budou v nadcházejících letech soupeřit, přičemž i v Evropě je velká část lidí, která prosazuje například koncept americký.

A stejně jako bude docházet ke střetu o definici pokroku, bude jako odvrácená strana téže mince probíhat konflikt o to, co vlastně znamená ona tak často zmiňovaná disrupce. Ačkoli jde o velmi moderní termín zpopularizovaný startupovou scénou, disrupce není nic jiného než revoluce. Jen původně šlo o její zavádění do firemního prostředí. Nyní se však ukazuje, že se zpětně prosazuje i do politických, státních a celospolečenských kontextů. A tak se lze oprávněně ptát, jestli je disrupce skutečně tak skvělým nástrojem například pro řízení státní správy a institucí.

2.2 Normalita a pravda

Nejdůležitější konflikt však probíhá o význam poměrně jednoduchých slovíček a bude čím dál vyostřenější. Těmi slovy jsou „normalita“ a pravda. Respektive přesněji to, co je vlastně „normální“ a co je pravdivé.

Vraťme se ke konceptu „pictures in our heads“, tedy obrazů, které se nám při vyřčení jakéhokoli slova automaticky vybaví. Každý z nás má svou vlastní a poměrně jednoduchou, byť velmi obtížně slovy popsatelnou představu normality. Paradoxně neexistuje méně sdílený obraz, než je právě mentální obraz normality. A právě proto se „normálnost“ nebo „normalita“ stává kolbištěm největších bojů.

Za poslední dvě dekády došlo zcela logicky k posunu ve vnímání normality. A to prostě tím, jak si normalita každý ustavuje. Jakýmsi zdrojovým kódem normality jsou primárně vizuální vjemy. Donedávna jich ale nebylo nijak moc, omezovaly se na to, co vidíme tady a teď. K tomu se přidaly nejrůznější tradice, formální i neformální pravidla, která jsme sdíleli. Velkou roli při ustavování mentálního obrazu normality pak byla samozřejmě média a veškeré jejich obsahy – ty fikční mnohem silněji než třeba zpravodajství. Neméně úlohu měl třeba vzdělávací systém.

Když se toto vše propojilo, všichni jsme tak zhruba do roku 2010 nějak tušili, v jakém oblečení se „normálně“ chodí do banky, nebo co je „normální“ chování čtyřicátníků. Bez ohledu na to, jestli se nám to líbilo, nebo ne, jestli to bylo „správné“, nebo třeba „šikanózní“, či dokonce zneužívané mocnými.

Od roku 2010 se však přístup k vizuálním podnětům definujícím normalitu radikálně změnil. Svět jsme začali primárně pozorovat prostřednictvím displeje mobilního telefonu. A najednou se naše původní obrazy normality roztržily a logicky se poskládaly jinak. Globálněji. Ale byly ještě méně sdílené. Každý

totiž žijeme v trochu jiném světě. A jestliže byly naše obrazy normality odlišné v době, kdy jsme všichni viděli totéž, pak nyní se to proměnilo ještě zásadněji.

To má celou řadu dopadů, přičemž rozvolnění dress codů je ten nejméně problematický. Jde však o další potvrzení toho, že sdíleného máme méně než dříve, a pravděpodobně bude i to málo nadále spíše ubývat.

Neméně komplexní proměnou prošel jeden z nejčastěji zneužívaných konceptů lidstva – pravda. Ostatně 21. století dějinám lidstva mnoho skutečně nového zatím nepřineslo. Jedno ale ano. A mohli bychom to synekdochicky zachytit nechvalně proslulou větou „Sice to není pravda... ale mohla by být“. Právě na tomto termínu a jeho proměně v následujícím textu ukážeme, jak se současnost proměnila.

2.3 Slova-obrazy

Nejen západní civilizace stojí na takzvaných logocentrických pilířích. Doslova vše v našich životech stojí na slovech, konceptech. Je přitom dost možné, že tato éra skončila a už se pohybujeme v éře jiné. Definované právě obrazy.

Jde o silné tvrzení, pro které neexistují konkrétní důkazy, ale můžeme najít několik indicií.

Tou hlavní je slábnutí síly slova, kterou můžeme pozorovat celé 20. století. Do minulého století jsme vstupovali s tím, že samotné slovo stačilo jako důkaz téměř pro cokoli od popisu dění v daleké zemi, které se stávalo pravdou a realitou nejprve pro ty, kdo dané vyprávění slyšeli či četli, v důsledcích pak i pro všechny, kteří v dané zemi třeba i žili, po svědectví u soudu, kdy pouhé slovo mohlo téměř kohokoli poslat na šibenici.

Dnes slovo nemá žádnou z těchto mocí. S nástupem nových médií se síla těch existujících snižuje, alespoň co se

týče okamžitého efektu. A stejně jako fotografie oslabila slovo, oslabila televize fotografii, internet televizi a sociální sítě úplně všechno.

Druhou indicií slábnutí logocentrického pojetí civilizace je dvojí tendence, kdy si slova a obrazy vzájemně vyměňují funkci. Vznikají tak slova-obrazy a řada obrazů přejímá funkci slov.

První tendence je přitom možná zajímavější. Zejména mladší lidé, pro něž je realita sociálních sítí již tou jedinou známost, často využívají slova, která vlastně nic konkrétního neoznačují, přitom je všichni používají ve správném kontextu s kýženým efektem. Definovat, co přesně znamenají, ale nedokážou. Jedním z prvních takových slov byl termín „SWAG“, který se používal pro popis specifického mixu módy a životního stylu, který byl přinejmenším částí publika vnímán pozitivně („Ten má ale swag!“). Pokus definovat tento termín je obtížný a žádný popis nedokáže vystihnout, co vše termín zahrnuje. Dalším takovým slovem je například „skibidi“. Bráno do důsledků, skibidi již neznamená vůbec nic, přesto toto slovo-obraz lze použít pro popsání čehosi zcela přesného. A jeho uživatelé také tento termín zcela přesně používají.

Mohlo by se zdát, že jde jen o přesunutí slangu do specifického prostředí sociálních sítí. Slangové termíny však lze poměrně snadno vztáhnout ke konkrétním slovům či alespoň konceptům v obecném jazyce. Co přesně znamená skibidi v češtině, však již definovat nelze.

Další indicie pak vychází z logiky sociálních sítí, které dokonale šíří právě obrazy ve formě statických i pohyblivých memů. Internetové memy jsou prvním a prozatím asi jediným kulturním odkazem 21. století. Vzhledem k tomu, že jde o dokonalý obsah pro sociální sítě, jejich vliv nadále spíše poroste. Memy přitom

nahrazují, nebo možná nově definují tvorbu přirovnání a metafor, které bývaly jedním z hlavních prostředků rozšiřování jazyka. Dnes jsou to memy, co se šíří nejrychleji, a tak je stále více uživatelů používá pro vyjádření komplexních emocí.

Je přitom důležité zmínit, že memy vycházejí z několika principů, které o současné komunikaci (a v důsledku tedy diskursu) značně vypovídají: memy jsou aluzivní, často humorné, parodické či sarkastické a jde o komplexní komunikáty, tedy obsahová sdělení složená z mnoha kódů, což jim umožňuje velmi otevřené čtení (tedy potenciálně široké možnosti interpretací). Co naopak v tvorbě a šíření memů nehraje téměř žádnou roli, jsou jakákoli morální či etická kritéria (vše je přikryto dílem svobodou slova a dílem parodickou povahou memů), natož normy, které v dané společnosti dominují. Ostatně mem, který by respektoval pravidla, by se pravděpodobně nešířil sociálními sítěmi.

A co je zásadní: cílem memů není nést pravdivé sdělení, ale především přenášet sdělení s co nejvyšším potenciálem šířit se dál. Jde o logiku viru, který také chce primárně replikovat sebe sama a jiný cíl vlastně nemá. I proto každý nový vir zabije co možná největší počet hostitelů. Postupně se na sebe vzájemně adaptují, aby se mohl vir šířit bezpečněji, a tedy efektivněji.

2.4 Od občana k uživateli

Vraťme se na chvíli k revizi demokracie. O to, jaká definice demokracie bude v následujícím období převládat, se vedou a povedou boje. Je však otázka, jestli má takový boj o definici smysl. Osobně jsem totiž přesvědčen, že svět se již z demokratického komplexu přesunul do komplexu jiného.

Demokracie, jak ji dnes ještě stále známe a vnímáme, definovaly události v USA a ve Francii v 18. století. A myšlenkové podhoubí, z něhož tyto události vyvěřely, představuje osvícenství.

Toto radikální odmítnutí, či přinejmenším nabourání božského determinismu na zemi utvrzovaného aristokracií přineslo dvě zásadní novinky. Tou první byl rozum, který se stal mírou věcí, druhým důsledkem pak bylo občanství. Až z těchto inovací vznikly novinky, jako jsou občanské svobody, národní státy, dělba mocí, demokracie, svobodné a rovné volby, lidská práva... zkrátka vše, co dnes považujeme za „přirozený stav věcí“. Přirozeného přitom na tom nebylo nic, stejně jako rozhodně neexistuje žádná garance, že tento stav (snad bychom mohli použít i termín řád) tu bude navěky.

Kdy přesně se tento komplex začne bortit, si může každý definovat dle vlastních preferencí. Důležitým milníkem však je holokaust a vůbec události druhé světové války, kdy se právě pod záštitou rozumu a za zneužití části demokratických postupů včetně svobodných voleb dospělo do fáze, kdy jeden národ označil část obyvatel za podlidi a za využití technických inovací se jal tuto část lidstva vyhlazovat.

Po druhé světové válce tak již nic není stejné. A pro demokracii a demokratické principy, občanství i rozum to platí také, ačkoli jsme si to možná neuvědomili, nebo jsme zatím nepozorovali důsledky této eroze či přímo kataklyzmatu.

Může se zdát, že nějakých osmdesát let, které uplynuly od války, je dlouhá doba na to, abychom propojili příčinu a dopady. Nicméně pro takto velké pohyby, jako je přechod od jednoho komplexu ke druhému, jde v podstatě o vysokou rychlost. Vždyť mezi prvními osvícenskými spisy a rozpadem feudální Evropy leží zhruba dvě století. Pokud nyní skutečně přecházíme z jedné fáze lidstva do druhé, rozhodně nejde o pohyb trvající deset dvacet let. Kořeny musíme hledat v dřívějším čase.

Co tuto novou dobu nebo nový komplex definuje? Je to do velké míry odklon od individualistické, rozumově pojaté

explikace světa. A naopak příklon k širokým, proměnlivým a kolektivně definovaným explikacím, které jsou charakterizovány spíše úspěchem ve volné aréně sociálních vztahů (s vyvrcholením v podobě sociálních sítí) než starými koncepty typu „pravdivost“. Zkrátka jsme se ocitli v realitě definované lajky a sdílením, kde si každý vybere to své.

Je libo vědeckou explikaci? Klidně ji použijte! Vyhovuje vám spíše astrologie? Není problém. Chcete dnešek popisovat mýty dávných Aztéků či Inků? Nikdo vám v tom nebude bránit. Anebo si najdete nové mýty definované internetovými komunitami typu Qanon. Záleží na tom, zda vámi zvolená explikace dosáhne většího virálního potenciálu než ty ostatní.

(Jen na okraj: Zrovna při finalizaci této eseje se mi do rukou dostala poměrně překvapivá interpretace, která se sem náramně hodí. Astrologové popisují, že letos 30. března dochází k dějinné změně. Neptun přechází do Berana, tedy prvního znamení zvěrokruhu. Právě v tento den se dostal z 360. stupně do stupně nula. V Beranu pak bude dalších 14 let. Důležité je, že tento cyklus Neptunu trvá 165 let, k dějinnému zvratu tak dochází jen jednou za dva životy – vyjádřeno standardním průměrem obměny generací to je dokonce jednou za osm generací. Podíváme-li se do historie, zjistíme, že naposledy se tak stalo kolem roku 1860, tedy když se formovalo moderní Německo, v Rusku končilo nevolnictví a zanedlouho začalo takzvané dlouhé 20. století. To ve své knize *Slouching Towards Utopia* definuje ekonom J. Bradford DeLong a popisuje, že mezi lety 1870 a 2010 fungoval svět podle nám známých ekonomických zákonitostí. Že se tak stalo v éře, kdy byl Neptun zrovna v Beranu, může být úplná náhoda, nebo také zcela jasná příčina. Každý si může zvolit dle libosti.)

Vše se odehrává na displeji našich mobilních telefonů (možná u některých z nás ještě prostřednictvím počítačů). Chytré

telefony tak přinesly naprostou změnu v tom, co my lidé představujeme. Přestáváme být občany, jejichž základem je svobodné rozhodnutí a zodpovědnost za ně. Nově jsme se stali uživateli světa. A to s sebou nese a nadále ponese celou řadu dalekosáhlých změn.

Jednou z nich může být tlak na politický systém jako takový. Známy sociolog Jürgen Habermas již v roce 1998 vydal knihu Die postnationale Konstellation, v níž dopady takovéto změny vystihuje poměrně přesně, ačkoli se tehdy opíral o řádově jinou motivaci – byly jí množící se projevy globalizace. Nicméně to, jakou globalizaci přinesly sociální sítě, si ani Habermas nedokázal představit. I tak konec občanství cítil velmi správně.

„Globalizace tak ukazuje (možná ne tak nejasně) na budoucnost, kdy globální politická a sociální rozhodnutí spočívají na jediných strukturách, které jsou schopny pojmout jejich složitost: vysoce vyvinutých administrativních státních mechanismů a vysoce dynamických a flexibilních tržích, které fungují mnohem efektivněji, pokud považují své obyvatelstvo za klienty nebo zákazníky, a do značné míry se obejdou bez přímé účasti občanů.“ (Citováno podle anglického překladu vydaného v roce 2001 – pozn. aut.)

Tedy klienti či zákazníci spíše než angažovaní občané. Ale k volbám a uspořádání společnosti se dostaneme později.

2.5 Svět podle feelers aneb Konec osvícenství

Říci, že se svět přestává řídit rozumem a začínají převažovat emoce, je příliš reduktivní a nevede ke skutečnému poznání, co se nyní mění.

Předně lidé a v důsledku toho společnosti se emocemi řídili vždycky. Přesněji: řídili se podle toho, co považovali za skutečné, ať to reálně bylo od reality vzdáleno klidně na sto honů. Lidé milují

své mýty. A výlučně na základě nich jednájí. (Ostatně to popisuje takzvaný Thomasův teorém, na který v textu ještě narazíme.)

Abychom docenili, co se nyní mění, není od věci podívat se na to, jaký typ lidí v minulosti určoval agendu a jací lidé tak činí dnes. A pro přesnější determinaci těchto figur si vypůjčíme definice z takzvaného Myers-Briggs Type indikátoru. Ten na základě testu determinuje 16 typů osobností, které se liší mimo jiné ve způsobu percepcie světa či získávání a zpracovávání nových informací. Ostře tak odlišuje „thinkers“ a „feelers“. Zatímco „myslitelé“ prožívají svět prostřednictvím velkých konceptů, „feelers“ pozitivně reagují na krátkodobé, většinou nepříliš komplexní informační shluky.

Vnášel-li někdo do dosavadních dějin lidstva to, o čem mluvíme jako o převaze rozumu, nebyli to „feelers“, ale „thinkers“. Právě tyto figury konceptualizovaly naše prožívání, zasazovaly je do kontextu, psaly v dobrém i špatném slova smyslu dějiny. „Thinkers“ vyhovují sáhodlouhé texty určené úzké skupině podobně smýšlejících lidí, které však možná paradoxně měly ohromný dopad na celou společnost. To, že Friedrich Nietzsche „zabil“ Boha a metaforicky tak definitivně přesunul člověka z božského řádu do postosvícenského světa, mělo dopad nikoli jen na ty, kdo si jeho spisky přečetli, ale opravdu na celou západní civilizaci.

Vláda „thinkers“ však končí, protože v boji o definice budou hrát (tedy přesněji řečeno „už hrají“) klíčovou roli sociální sítě a jejich algoritmy. A sociální sítě jsou z podstaty ušité pro „feelers“. Feelers jsou nejúspěšnějšími tvůrci obsahu na sociálních sítích, protože je a sítě spojují základní principy – krátkodobost, emocionalita, jednoduchost (ve všech významech toho slova) a dekontextualizace. Naopak například něco jako „faktičnost“ či relace ke skutečnosti nejsou podstatné.

Ještě donedávna byly tyto dva světy oddělené – „thinkers“ si mohli mudrovat ve složitých spiscích, aniž by je majorita četla. Tedy dokud nehledala odpovědi na složité otázky. Dnes i na složité otázky nabízejí odpovědi „feelers“.

Jenomže důležitou vlastností „feelers“ je, že o většině komplexnějších věcí jsou přesvědčeni, že tam neexistuje nic jako pravda nebo skutečnost (ve smyslu pevné a nezpochybnitelné zákonitosti). A to prostě jenom proto, že tuto pravdu neznají. Mají dojem, že odpověď lze hledat a najít vlastní cestou, nebo využít libovolnou cestu (viz výš). A díky tomu mohou přicházet s různými variantami výkladu toho, co se v dané problematice děje. Stačí, když jim to momentálně dává smysl a drží to relativně konzistentně pohromadě (tedy v rámci informací, které mají, jiné, které by tuto logiku nabořovaly, pak na rozdíl od thinkers tito lidé cíleně odmítají nebo je ani nevyhledávají).

Největším důkazem této tendence je fakt, že se z podcastů stala klíčová forma současnosti. Podcasteři vysvětlují svým followerům svět. A jde o odpovědi zcela v souladu s logikou sociálních sítí – klíčová je jejich „šířitelnost“, nikoli jejich vztah ke skutečnosti. A v rámci uživatelského přístupu ke světu si každý vybere tu verzi, která mu vyhovuje.

To pak přirozeně prosakuje do veškerých diskursů. Vše tedy musí být primárně ušito pro sociální sítě. Kdo nedokáže vysvětlit státní rozpočet v jedenáctisekundovém videu se statisíci lajky, nechť není politikem. „Thinker“ toho nikdy nebude schopen, „feeler“ s tím nikdy nebude mít problém.

Právě zde možná vidíme podstatný dopad největšího odklonu od postosvícenského vývoje. Zatímco donedávna byl mozek každého z nás mírou světa, nyní se v nové kvalitě vracíme do předosvícenské éry, kdy mírou světa byla autorita. Pro někoho to byl kněz, pro jiné papež a pro další zase místní

šlechtic. Tyto autority definovaly pravdu a lež pro „své followers“, ať už dobrovolné, či nikoli. K technologii, jak se to nyní projevuje, a dopadům této staronové víry se dostaneme později.

2.6 Ubavit se k smrti. Ale tentokrát doslova

Jak zábavné asi může být vyhlásit někomu válku?

Jestli vám tato věta přijde absurdní, nebo vás dokonce uvedla do rozpaků, vězte, že to je věta, která za pár měsíců či let může patřit zcela jednoduše do běžného jazyka každého z nás. Svět podle „feelers“ nás vede do světa krátkodobých, ze všech kontextů vytržených a veškerých morálních sedimentů zbavených reakcí. Blížíme se do stavu, který sice dobře vystihuje titul knihy Neila Postmana *Ubavit se k smrti*, ačkoli komplexnost a míru, s jakou ona zábava bude člověka naplňovat, si Postman ani nedokázal představit.

Displej mobilního telefonu se stal prostředkem k naplnění téměř veškerých potřeb. Ačkoli to možná ještě někteří nedoceňují, nebo možná ani nepociťují, během pěti minut s mobilem lze naplnit téměř veškeré primární potřeby od nákupu jídla a pití po dosažení orgasmu. A nejde jen o ukájení pudů, mobilní telefon dokáže naplňovat celou pyramidu potřeb definovanou Abrahamem Haroldem Maslowem. Maslow však ve své době neznal koncept dopaminu, který ve skutečnosti stojí za velkou částí potřeb a jehož sekreci do mozku dokáže mobilní telefon značně urychlit. Lidé tak stále intenzivněji poskytují mozku potravu ve formě dopaminových šoků, což vede ke ztrátě toho, co velkou část dějin pohánělo lidstvo k inovacím. (Záměrně nepoužívám termín *pokrok*, protože ten termín považuji dílem za hodnotící, dílem za zavádějící.)

Tento civilizační pohon však může začít slábnout. Zatím to rozhodně nepociťujeme, protože i dnešní třicátníci stále ještě

vycházejí z premis starého světa. Do dvou dekád by však toto mohlo být realitou.

Vše má a bude mít dopady. A lze jednoduše říct, že to, nač jsme byli zvyklí a co jsme považovali za dané a nezpochybnitelné, buďto nebude vůbec, nebo se dočkáme značně pozměněné verze téhož.

Lidstvo se v různých podobách snaží pochopit, jak by jednalo, kdyby se zbavilo všech povinností a strachů o budoucnost. Jedním z těchto experimentů je slavný experiment Calhounův. Americký etolog a behaviorální vědec John Bumpass Calhoun zkoumal chování myšního společenství, které získalo dostatek prostoru i zdrojů. Výsledkem byl nejprve „rovnovážný stav“, který se posléze začal měnit v to, co Calhoun označil za „fázi smrti“. Tu definoval jako okamžik, kdy v případě obsazení všech společenských rolí je boj o ně natolik namáhavý, že to vede k celkovému zhroucení a zániku populace. Ačkoli vždy analogii Calhounova experimentu s chováním lidského společenství doprovází dovětek, že myši a lidi nelze srovnávat, je tento experiment poučný. A jak si nyní ukážeme, může být povědomí konce zcela reálné.

2.7 Konec světa jako příležitost

Docela podstatným a zatím nepříliš probádaným motivem současnosti je víra v konec světa. V brutální či soft verzi s ním počítají téměř všichni významní aktéři veřejného diskursu, a to bez ohledu na víru či přesvědčení.

Nejzjevnější je samozřejmě konec světa v důsledku klimatických změn, případně nějakého jaderného konfliktu. Nicméně s myšlenkou konce světa (přínejmenším „jak jej známe“) operuje většina populistů i konzervativních politiků, kteří se snaží vykreslit případný úspěch jejich politických protivníků

jako jednosměrnou a přímou jízdenku do pekla (samozřejmě po konci světa). Níže bude řeč o americkém bloggerovi Curtisu Yarvinovi, který zpopularizoval termín „zombie apokalypsy“ pro popis narkotizované masy, která nemá potřebné kompetence pro rozhodování, a měla by proto být zbavena práva volit.

Ačkoli si to většina nechce přiznat, všechny tyto dystopické obrazy jsou rovnocenné. A to přinejmenším v tom, že všechny chápou hrozbu zániku jako příležitost. Ať už příležitost se tomuto konci vyhnout, nebo zlepšit svět – a opět je jedno, zdali věří, že se světlepší tím, že selepší negativní dopady chování člověka na životní prostředí, nebo že Piráti prohrají volby. Podstatné totiž je, že snaha odvrátit zánik světa podle všeho představuje bianco šek na jakékoli chování. A upřímně: kdyby opravdu na vypadnutí Pirátů ze sněmovny nebo třeba vítězství Donalda Trumpa závisel osud planety a lidstva, nebyla by to vlastně malá cena? Před chvílí jsme si řekli, že lidé se svých mýtů nevzdají a jednají podle nich daleko víc než podle reálné reality, takže tento boj za záchranu světa je opravdu důležitým motivem, který je nutné registrovat.

Chiliasmus sehrál v historii podstatnou, ačkoli mylně interpretovanou roli už několikrát. Citujme jen dvě období, kdy se konec světa poměrně slavně očekával. První nastalo na Blízkém východě kolem přelomu letopočtu, druhé pak v Čechách při působení husitů. Kdyby nic jiného, je tento text důkazem, že se tehdejší chiliasté mýlili. Tedy mýlili se potud, že očekávali fyzický konec světa nebo alespoň lidstva. V čem se však nemýlili, bylo očekávání konce čehosi velkého doposud existujícího a začátku něčeho neméně velkého a neznámého.

Aktuální pocity konce tak jsou pravděpodobně správnější než snaha bagatelizovat velké posuny, které se však zatím dějí spíše na subtilních, byť v běžných dobách stabilních faktorech, jako

jsou jazyk nebo dominantní zdroje informací o světě a způsob jejich zpracovávání a vyhodnocování.

Jaký ten svět tedy bude?

3. Nová společenství

Rozpady starých vazeb a struktur doprovázejí všechny přelomové okamžiky dějin, ať už je na nějaké důležité hoře vyčkávala hrstka nahých chiliastů či nikolů. V nadcházející části textu se budeme věnovat tomu, jak se budou nově skládat rozpadající se vztahy definované postsovíčenským vývojem.

Obzvláště významná může být tato revize u národních států, což je oproti všeobecnému přesvědčení jeden z vynálezů, který přineslo právě osvícenství a následný vývoj západní společnosti.

Právě jejich aktuální situace, křečovitě lpění na nich, a to zvláště v některých kruzích, vzestup národnostního šovinismu, to vše může být projevem toho, že se experiment s národními státy přežil. Nadnárodní celky mohou být návratem k předsovíčenským strukturám, jejich pozice je však zatím uměle oslabovaná. Přitom všemožné systémy kromě těch politických ukazují, že je to jediná cesta: vědecký svět umí být dokonale globální (vezměme například angličtinu, kterou věda přijala jako nezpochybnitelný jazyk číslo jedna) a také největší firmy světa plně využívají všech výhod globálních možností (ať už na výrobní straně, či na té zákaznické).

Politické systémy se však tomuto zatím brání a své občany (nikoli uživatele) přesvědčují (zatím úspěšně), že jim dokážou jejich potřeby plnit lépe a levněji než nějaký jiný systém.

Přesto je tento boj v dlouhodobé perspektivě neudržitelný a národní státy nepřežijí. Právě jejich rozpad pak uspíší nástup uživatelského pojetí lidstva.

Na proslulém konceptu uspořádání lidského soužití

německého sociologa Ferdinanda Tönniese Gemeinschaft (společenství) a Gesellschaft (společnost) lze snadno demonstrovat, proč a jakým způsobem nyní zatím nepříliš pozorovaně dochází k zásadní změně.

Obě uspořádání ještě donedávna vycházela ze dvou nezpochybnitelných konstant – z geografické blízkosti a sdílené kultury (v té době především jazyka). Nejprve společenství, výše společnost a nejvýše národní stát je definován hranicemi a tím, že jeho občané víceméně sdílejí jazyk, zvyky (a další symbolické znaky) a historii. To se však začne měnit.

Geografie přestává hrát jakoukoli roli. Stále více lidí v důsledku možností globalizace cestuje, je zcela běžné, že v zahraničí tráví i větší část roku než „doma“, případně v cizině tráví poslední fázi života.

Vyšší roli tak přebírá kultura. A i její podstata se začíná v důsledku globální nabídky proměňovat. Vlastně donedávna byl hlavním nositelem kultury jazyk. Vlivem jazykové globalizace se však i toto proměňuje.

Jednoduchý příklad: uživatelé Netflixu mají zcela jiné zážitky než ti, kdo sledují pouze lokální televizi. V důsledku nemají co sdílet. Extrémně řečeno: diváci Ulice a diváci Hry o trůny nemají společného nic. A tento trend poroste – stále více lidí bude sdílet daleko víc emocí, postojů, názorů i zážitků s lidmi z jiných zemí než se svým sousedem, jehož jméno ani nebudou znát. Jak kdosi správně podotkl: „Doma jsem tam, kde lidé sdílejí moje memy.“ Nebo jak zpívá český zpěvák Mat213: „Neznám tě, ale mám rád stejný memy.“ Ačkoli to pro mnohé může být děsivé, nejde o nic jiného, než co se dělo v polovině 19. století při národním uvědomování ve střední Evropě. Jen už nejde o to chodit na české hry (které kvalitou těm velkým rakouským nemohly konkurovat, jejich novou kvalitou bylo češství), jde o to

sdílet stejné vzorce (a kvalitou už není to, že jsou české nebo pravdivé, ale že vyjadřují sdílené mýty).

Lze sledovat, že některé skupiny lidí tuto změnu intuitivně cítí a snaží se ji potlačit. Hlavní zbraní pak je zdůrazňování společné historie, která je nezpochybnitelnou součástí národní (a také společenské) identity. Nicméně ve společnosti probíhají tendence, které i toto budou postupně revidovat a pro někoho možná paradoxně se na tom budou stejnou měrou podílet zastánci ultrakonzervatismu jako všichni takzvaní progresivisté. A to zkrátka proto, že tyto tendence jsou mnohem hlubší než ty směšné nálepky.

3.1 Hledání pevných bodů v moři tekutosti

Jestli v dnešní společnosti existuje nějaká společná tendence kromě strachu, je to jednoznačně snaha o hledání čehokoli pevného, co v životech máme. Ačkoli se může termín tekutá modernita Zigmunda Baumana pro někoho zdát nadužívaný, lepší pojem pro pohyby ve světě po roce 2000 by se těžko hledal. Je to dáno i tím, že „feelers“ odmítají pevné definice. Proto je pro pochopení celé řady konkrétních projevů dneška právě tekutá povaha paradigmat zásadní.

Lze jí vysvětlit i natolik vzdálené projevy dneška, jako je vzestup konzervatismu, vznik internetových digitálních světů a rostoucí obliba tetování u lidí jakéhokoli věku. Všechny spojuje jediné – snaha vymanit se z tekuté povahy dneška a ustavit si alespoň něco pevného.

To přitom probíhá na celé řadě úrovní od ryze osobní přes skupinovou, společenskou až po globální. Zajímavé přitom je, že velmi často osobní, až téměř intimní snahy o nacházení pevných bodů mají podobný rys jako ty nejvzdálenější a nejglobálnější pevné body. Důvody a mechanismy si postupně popíšeme. Ještě předtím se ale vydejme na mírnou odbočku, na niž mě

navedl jeden významný filatelista. Upozornil mě, že aktuálně (první čtvrtletí roku 2025) rostou tržby filatelistických aukcí. A očekává se další růst. Důvodem je podle něj paradigmatický obrat do sebe, kterým spousta lidí reaguje na svět, kterému přestává rozumět a jenž se tak pro ně stává zdrojem stresu, nebezpečí, negativních emocí. Koupit si známku, tedy cosi hmatatelného, cenného, zároveň snadno přenosného a obtížně kontrolovatelného, je snahou reagovat na nové hrozby či přinejmenším očekávání komplikací a nejistot. A nebudou to jen známky, ale i další sběratelské artikly.

3.2 Nová autenticita

Mohlo by se zdát, že revize sebe sama je čistě osobní věc. A nejprve se na to tak skutečně podíváme. Dnešní lidé začínají ono pátrání po nových pevných bodech u sebe.

Skončil věk terapeutický a začal věk autentický, hlásají lídři digitální transformace člověka. Jinými slovy tak tvrdí, že se definitivně zbořila zeď mezi soukromým a veřejným, jak jsme to donedávna chtěli nechtěli dodržovali. A obě tyto roviny se slily. Nicméně nic není tak snadné a pozitivní, jak by se mohlo zdát.

Namísto jakéhosi zdravého postfreudovského světa, kde nikdo netrpí neurózami ani fobiemi, protože mají vše artikulované, nastalo cosi jiného. Nastal věk takzvané nové autenticity, kde ostentativní projevy nitra (v angličtině bychom mohli použít vhodnější termín „self“) jsou základním poselstvím, jímž do arény významů vcházíme každý den. A s čím jsme se dříve prali za zavřenými dveřmi, se dílem pereme na veřejnosti a dílem jsme ještě pod neustálým kontrolním drobnohledem všech. A to s sebou nese velké náklady.

To, jak se oblékáme, co jíme, co nejíme, jak se malujeme, jaké máme piercingy, tetování, jaké používáme dopravní prostředky,

do jakých chodíme restaurací, klubů, jak trávíme svobodný čas, jakou máme práci, u jaké jsme banky, jaký máme mobilní telefon, jestli v poledne jdeme s kolegy na oběd, nebo naopak jdeme joggovat, jaké používáme sociální sítě, koho na nich sledujeme a co tam vyjadřujeme... a hlavně: co si o každém tématu veřejné debaty myslíme, jaké vůči němu zaujímáme stanovisko. To všechno je jen velmi úzký segment definičních znaků, které používáme pro definici sebe sama, již následně konfrontujeme s okolím. A na základě reakcí pak postupujeme dál – můžeme své znaky opět redefinovat, můžeme se přimykát ke skupinám obdobně smýšlejících či jednajících, můžeme ostentativně vystupovat proti odlišným, ať už všem, nebo třeba jen vůči konkrétně nadefinovaným „nepřátelům“. (Mimochodem přesně takto vznikl termín „woke“, který původně označoval myšlené skupiny nepřátel, nikoli cíleně sebe sama, jak to později začali užívat ostatní.)

„Tělo jako vyjádření osobních svobod každého z nás se v poslední době stává bojištěm mnoha zájmových skupin,“ řekla mi kurátorka Marta Gnyrová.

Nová autenticita je jedním z klíčových projevů současnosti. A jako taková má opět celou řadu styčných ploch s algoritmy sociálních sítí. Základním kamenem nové autenticity tak je skutečnost, že je velmi tvrdě kontrolovaná, nebo řekněme editovaná.

První kontroverzí je fakt, že tato editovatelnost je vlastně permanentní, a to i směrem proti toku času. Sice se na jedné straně říká, že internet neumí zapomínat, nicméně pro většinu jeho uživatelů platí, že jsou pány všech důkazů o svých projevech. Jenom celebrity mají tu smůlu, že si jejich digitální stopy někdo archivuje a neváhá je vytáhnout v nejméně vhodné okamžiky. Běžní lidé mohou být zastánci ultraliberálních postojů, aby je po roce zcela otočili například směrem ke krajní pravici. A to

jednoduše proto, že editaci umožňuje většina prostředků, které pro expresi sebe samých používáme (dnes zatím stále máme jen dva nástroje, které nelze zpětně ovlivnit: email a tradiční SMS zprávy).

Druhým slabším motivem nové autenticity je značná neoriginalita. Naše nová „já“ (opět jde o snahu vyhnout se termínu „self“) jsou poskládána výlučně ze známých stavebních prvků a vlastně vznikají jen poměrně omezené kombinace těchto prvků. Dnešek tak daleko více připomíná éru sedmdesátých a osmdesátých let a tehdejších subkultur než postsubkulturální a třeba můžeme říci originálnější období let devadesátých, a hlavně první dekády nového milénia.

Přesto je podstatné upozornit, že dnešní kombinace stavebních prvků nevznikají tak, jako vznikaly dávné subkultury. Dříve alespoň do určité míry kombinace výrazových prostředků vzlínaly zespodu. Dnes jde o přimykání se k předhotoveným komplexním figurám, které se virálně šíří.

Rozdíl pak představuje také trvání jednotlivých módních vln, které se v současnosti počítají v lepším případě na měsíce, ale reálně spíše na týdny, než se hitem stane zase jiný virál s jiným trendy poselstvím nebo s poselstvím zcela stejným, jen vyjádřeným jinými prostředky.

Přinejmenším druhou polovinu editované nové autenticity představuje to, co bychom mohli nazvat hodnotová orientace. I ta se v posledních letech stává předmětem permanentní prezentace, což ocenily (ale spíše motivovaly) právě sociální sítě. Tato část autenticity přitom už není tak pružná. Tedy pokud už došlo k jejímu ustavení. To vzniká přesně těmi mechanismy postosvícenské doby, jimiž se lidé přimykají k určitým názorovým tendencím, které jim konvenují a jejichž dominantní zastánce posléze následují.

Přesto ani tato část nové autenticity není úplně neproblematická, což se ukazuje velmi dobře například při různých zlo-
mových momentech. Lidé, kteří dlouhodobě následují nějaké
názorové vůdce, velmi často jen jednoduše posouvají dál pře-
dem připravená stanoviska k jakékoli události doma či ve světě.
Čím oddanější follower, tím méně problémů s tímto sdílením
má, dokonce část z nich ráda aktivně vystupuje proti názorovým
odpůrcům s předem připravenou sadou výpadů, otázek a odpo-
vědí, kterými mají odpůrce porazit v kolbišti názorů.

Vzhledem ke globální povaze současných názorových vůdců
i problémů, které lidé „řeší“ na onom kolbišti, existují chvíle, kdy
se konkrétní follower dostává do svízelné situace. A to často
kvůli lokálním specifikům. V Česku netřeba chodit příliš daleko,
protože například velcí následovníci proruských narativů se
dostali do svízelné situace ve chvíli, kdy Rusko reálně napadlo
sousední zemi. Dnes je již vše zapomenuto, protože prvotní hřích
Ruska v očích zastánců východní říše již přehlušily drobné hříchy
názorových odpůrců, které diskurs spolehlivě proměnily. Nic-
méně v prvotní chvíli i u těch největších zastánců došlo k šoku,
že jejich názorový vůdce de facto lhal. A také na tomto příkladě
si můžeme ukázat, jak vlastně současná společnost funguje.

Slavný sociologický výzkum Leona Festingera sledoval
chování jedné sekty. Ta v padesátých letech zvěstovala konec
světa prostřednictvím útoku mimozemšťanů, který nenastal
(tedy dominantní ideologie to alespoň tvrdí, abychom informaci
doplnili o zcela současný rozměr). Festinger pak ukázal, že se
lidé při takto velké ráně jejich představám o světě chovají jinak,
než bylo možné očekávat. Členové sekty se tehdy k učení svého
lídra neobrátily zády a nešli si po svých žít zase normální životy,
což by bylo, řekněme, logicky očekávatelné. Namísto toho se
ještě více přimkli k sektě a jejímu vedení. Dostali totiž novou

informaci, kterou předtím nevěděli – jejich služba světu se skutečně vyplatila a byli to právě oni, kdo zachránili svět, protože přemluvili mimozemšťany, aby na Zemi nezaútočili.

Dneska se tomu posměšně říká „notičky z Kremlu“, které followerům vysvětlily, že útok na ukrajinské území byl nutný. Důvodů se zkoušelo hned několik, protože follower s ním musí vnitřně souhlasit. Pokud by s novým vysvětlením události nesouhlasil, pokračoval by u něj stav kognitivní disonance, který dlouhodobě není pro followera příliš komfortní. Follower totiž nedokáže udržet dvě protichůdné myšlenky (a nedej bože více). Potřebuje jasné stanovisko. Pokud je dokáže začlenit do své deklarované nové autenticity, klidně se za ně bude rvát. Třeba když se přesvědčí o tom, že na Ukrajinu se muselo zaútočit kvůli denacifikaci této země.

Že nevěříte tomu, že se dnešní lidé chovají sektářským způsobem? Tak asi úplně nechápete, co jsou sociální bubliny neboli hnízda, jejichž existence a fungování jsou pro pochopení dneška stěžejní.

3.3 Digitální komunity aneb Sociální hnízda

Vraťme se opět ke slavnému konceptu uspořádání lidského soužití německého sociologa Ferdinanda Tönniese Gemeinschaft (společenství) a Gesellschaft (společnost). Protože právě to, jak se nyní ustavují společenství, patří ke stavebním kamenům dnešního světa.

Vznik digitálních komunit probíhá vlastně od začátku devadesátých let. A na jejich samotné existenci není nic kontroverzního. Přesto by bylo velmi liché se domnívat, že jde pouze o jakousi digitální verzi filmových klubů nebo filatelistických kroužků. Vzhledem k neomezeným možnostem sociálních sítí by to ostatně bylo podivné.

Sílu a novou logiku komunit v prostředí internetu a sociálních sítí nejvýrazněji demonstuje opětovný vzestup nikoli krajní pravice, ale otevřeného neonacismu. Ideologie navazující na xenofobní a rasistické teorie (a bohužel i praxi) 19. a 20. století již řada odborníků považovala za marginalizované a vykázané do ryzího undergroundu. Nicméně nástup sociálních sítí ukázal možnosti, kterých se neonacisté chopili s nevídanou vůlí opět se vrátit na výsluní.

V části věnované revizi termínu „normalita“ jsme se zabývali tím, že probíhá de facto permanentní a nekonečný střet o definice těchto velkých konceptů. Nyní se detailněji podíváme, jak tento střet probíhá na úrovni jednotlivce a digitální komunity.

Na úrovni jednotlivce se musíme podívat na samotné fungování mozku a jeho schopnosti zpracovávat informace. Na racionální úrovni totiž mozek stále hledá něco, co by označil za pravdu (nebo můžeme použít „za správné“, z binárního jazyka si můžeme vypůjčit 1). A nejsnazším a pravděpodobně nejčastějším nástrojem, jakým mozek ve změti sdělení hledá to pravé, je stejnost. Jednoduše: čeho je víc, to je správné. Neboli, jak říká citát připisovaný říšskému ministru propagandy Josephu Goebbelsovi, stokrát opakovaná lež se stává pravdou (ve skutečnosti obdobný citát pronesl Vladimír Iliič Lenin). Takto mozek funguje a musíme jej učit mnoha dalším taktikám a technikám, aby tomuto nepropadal příliš často a v nebezpečných situacích. Jenomže v éře sociálních sítí, která přišla s velmi pokročilými technologiemi umožňujícími vyrábět zcela smyšlená sdělení těžko rozpoznatelná na první pohled, se tyto techniky ještě nedokázaly adaptovat a celá řada lidí selhává ve vyhodnocování toho, co vlastně recipuje.

Co funguje na úrovni jednotlivce, zmnožuje se na úrovni skupiny. Díky tomu vznikají sociální bubliny neboli hnízda. Ty

jsou pak vůbec nejdůležitějším zdrojem síly v oné aréně, v níž probíhá boj o revize.

Sociální bubliny zprvu vznikly jako nevinná fóra nebo skupiny na sociálních sítích. Většinou se utvořily kolem jednoduchého a jasně vymezeného tématu nebo oblasti zájmu, a tím zprvu simulovaly tradiční spolky z off-line komunit. Tím, jak se prostředí sociálních sítí čím dál víc profesionalizovalo (v tom smyslu, že se jejich uživatelé snažili monetizovat či jinak zneužívat profesionální marketéři vyzbrojení analytickými nástroji typu Cambridge Analytica – viz níž) a jak se tvůrci algoritmů stále více klonili k extrémům, začaly se v prostředích zejména těchto sociálních skupin prosazovat mocenské postupy známé z běžného života. Uživatelé pak na to zareagovali tím, že se ještě důsledněji snažili ovlivňovat (tedy v rámci toho, co jim umožňují algoritmy), čemu a komu se na sociálních sítích vystavují. Krátkodobě to bylo pochopitelné jednání, dlouhodobým nezáměrným dopadem ale byl ještě důslednější rozpad čehokoli byt' zdánlivě sdíleného. Jednoduše řečeno: definitivně jsme se přestali vystavovat čemukoli, co nám nesedí, a vystavujeme se jen tomu, s čím souhlasíme. Tak vzniká sociální bublina, v níž se cítíme komfortně.

Odvracenou stranou toho je rozpad společností a vůbec vůle ustavovat komplexnější společnost, která by stála na pluralitě názorů. A vzhledem k tomu, že národní státy jsou jedním z příkladů takové společnosti, je jejich udržitelnost v dlouhodobé perspektivě téměř nemožná. Druhým dlouhodobým nezáměrným dopadem pak je pocit ztracenosti a osamocení, kterým trpí zejména mladší lidé, pro něž je realita sociálních bublin jediná známá a nemají možnost upínat se ke starším konceptům.

Je opět dílem pochopitelné, ale dílem vlastně překvapivé, že v rámci sociálních bublin fungují stejné vztahy jako uvnitř

běžných skupin (a sekt), jak je popsala Elisabeth Noelle-Neumannová v proslulém výzkumu popsaném v knize Spirála mlčení (The Spiral of Silence: Public Opinion – Our Social Skin). V něm psychologka popisovala vliv názorů ostatních na názory jednotlivce. Dokázala, že navzdory původnímu očekávání i u velmi zjevných lidí lidé podléhají skupinovému názoru a jsou ochotni ho přijmout. To přitom nabourává samotné základy, na nichž do velké míry stojí představy o demokracii.

Prostředí sociálních sítí se pak stává mnohem zásadnějším prostředím pro utváření názorů než kterýkoli jiný kontext.

Na politické rovině to má celou řadu projevů a dopadů. Tím hlavním je propad „catch-all-parties“ politických stran stojících na ideologii, tedy na víceméně předem definovaném souboru odpovědí na běžné politické otázky s příslibem odpovědí na jakékoli otázky budoucí. Namísto toho tu máme politiku silných lídrů, jejichž hlavní kvalitou je opět ona šířitelnost, tedy schopnost překládat politický diskurs do memů.

Na rovině voliče pak je zajímavé, že voliči jsou ochotní svůj hlas, kdysi něco velmi cenného, odevzdat velmi levně. Například ignorovat veškeré sociální či kulturní otázky a volit třeba toho, kdo jim slíbí zrušení zákazu motorových vozidel. Cílem daného politika přitom není ono zrušení zákazu, protože to je jednak mimo jeho možnosti, jednak by tím skončila jeho agenda, tedy jeho smysl. Jeho cílem je vytvářet dostatečně silná a šířitelná sdělení, která mají potenciál dostat se do jiných sociálních bublin a potenciálně přilákat další voliče. Zkrátka buzz a meme jako hlavní metody a vlastně i cíle.

3.4 Zapojení-Odpojení-Přepojení

Podíváme-li se na nejextrémnější projevy současnosti, jako je například napadení amerického Kongresu nebo nárůst popularity

krajní pravice v Německu, vyjevují jednu zásadní pravdu o současnosti, k níž vedly právě sociální sítě a jimi vygenerované sociální bubliny. Jde o narušení symbolické a neviditelné sítě vztahů, které drží každou společnost pohromadě.

A nemusíme chodit do zahraničí, protože se to dobře ukazuje na českém polistopadovém vývoji a chování lidí během pětatřiceti let po sametové revoluci i tváří v tvář stejným skutečnostem.

Ve společnosti totiž nikdy nejde o nic jiného než o míru zapojení lidí. Konci komunismu v Československu jistě předcházela celá řada ekonomických i sociálních problémů, tím rozhodujícím ale nakonec bylo definitivní odpojení se většiny lidí od komunisticke reality a napojení se na společnost novou. Mohlo k tomu dojít v polovině sedmdesátých let, mohlo k tomu dojít na Letenské pláni, mohlo k tomu dokonce i nedojít. Ale právě ta míra zapojení určovala chování lidí, od něhož se pak odvíjel režim. Úspěch polistopadového Česka byl hodně podpořen vůlí lidu leccos překonat v cestě za vizí lepšího.

Po roce 2012 dochází v Česku k masivnějšímu odpojování se od systému. Totéž se děje po celém světě s velkým přispěním sociálních sítí, na nichž někteří vlivní lidé cíleně ostřelují status quo. Velmi oblíbenou metaforou se stává „králičí nora“, jíž projdou ti zasvěcení a poznají skutečný stav věcí. Na tomto principu pak začínají bujet konspirační teorie, donedávna úsměvné historiky pro děti či zmatenější část dospělé populace věřící, že v metru se zhruba každé tři roky objevují injekční stříkačky narařčené narkomany s AIDS (o konspiračních teoriích ještě bude řeč).

Již v polovině minulé dekády se ale stávají konspirace běžnou výbavou politických marketérů, kteří všemožné hoaxy a trolling využívají jako legitimní zbraně v politickém boji o moc.

Sociální bubliny v šíření těchto teorií hrají klíčovou roli. Vše vrcholí po zvolení Donalda Trumpa prezidentem, který na konspiračních teoriích staví veškerou rétoriku a přichází s termínem „alternativní pravda“. Tím se pravda stává jednou z možností, variant, které jsou rovnocenné a soutěží o pozornost úplně stejně jako mem s Johnem Travoltou.

Při pandemii se pak toto odpojení definitivně potvrzuje a jeho míra je nyní ohromná. Často skloňované rozdělení společnosti je již téměř jistě definované právě tím, jestli jste ještě zapojeni do systému, nebo již ne. A to na globální úrovni, jak sledujeme přinejmenším v celém západním civilizačním okruhu, který je nám alespoň částečně pochopitelný.

Co může přijít po odpojení? Sice v titulku této části používám termín přepojení, ale pravda je, že na rozdíl od jiných fenoménů popisovaných v této eseji právě pro tento máme historických analogií spousty. Nebude to přepojení, ale bude to další zapojení. Jen na nový systém. Jestli bude lokálně převažující, jak tomu bylo doposud, to již tak jisté není.

3.5 Kdo chce volit Trumpa aneb Co přijde po národních státech?

Americké volby v roce 2024 byly přelomové v mnoha ohledech. Z diskursivního hlediska bylo zásadní to, že tyto volby celá řada lidí mimo USA vnímala, jako by se jednalo o volby, jichž se mohou zúčastnit. Definitivně to stvrdilo fenomén digitální blízkosti globální vesnice, kdy se díky chytrému telefonu de facto „účastníme“ veškerého dění světa. Teroristický útok na Blízkém východě se nám děje v ulici. Volba amerického prezidenta je naší volbou, k níž musíme zaujmout stanovisko a aktivně je prezentovat a prosazovat na sociálních sítích. Míra fakticity, jak moc bude vládnutí pozdějšího vítěze dopadat na naše běžné

životy, v tom přitom nehraje zásadní roli (ačkoli v našich myslích ano).

Svět uživatelů není poskládán na bázi geografie. Tu překonává vlastně úplně vším. Naopak jeho architektura a logika vychází z nových vztahů, nových vzorců chování, nových potřeb a možností jejich uspokojení.

Jedna z možností, jak se budou definovat příští společnosti po národních státech, by teoreticky mohla vyjít ze základu již dnes budovaných sociálních bublin. Ostatně i část dnešních technologických miliardářů si přesně takové budoucí uspořádání představuje a více si o něm řekneme v části věnované snům technokratů. Zde si předestřeme jen takový úvod do problematiky pro pochopení toho, co může po národních státech přijít.

Takzvaní transhumanisté (mezi něž se řadí spousta technologických miliardářů) si krom jiného představují budoucnost, v níž bude člověk budto propojenější se stroji, nebo jeho vědomí přejde do jakési digitální singularity. A jako takové bude de facto nesmrtelné. A s těmito časově neomezenými možnostmi se bude chtít setkávat jen s podobně smýšlejícími vědomími. Transhumanisté tak vykreslují budoucnost, kde každá sociální bublina bude mít vlastní planetu, na níž si bude moci žít s podobnými lidmi.

Vzhledem k poměrně omezené představivosti transhumanistů se pak tyto jednotlivé bubliny/planety budou vůči sobě navzájem vymezovat více méně tradičními ideologickými klíči, které jen dostaly moderní nálepky, jako jsou libertariáni, woke/progresivisté (a o nikom dalším se vlastně nemluví, protože tito čtenáři sci-fi umějí pracovat jen s omezenou sadou idejí).

Že to myslí vážně, naznačuje například projekt Praxis, který sám sebe označuje za první digitální postnacionální společenství, které má ambici v budoucnu vystupovat jako entita

srovnatelná se současnými státy (jde o takzvané „Network States“). Jejími členy jsou nejbohatší lidé světa, technologičtí miliardáři, venture kapitalisté a další lidé aktivní v kruzích Silicon Valley nebo lidé po tom toužící. Ostatně počítačadlo na hlavní stránce projektu vedle počtu členů (aktuálně téměř 90 tisíc lidí) počítá také valuaci firem, které „obyvatelé“ Praxis (ačkoli pro ně se již naplno hodí termín uživatelé) založili (téměř bilion dolarů).

Deklarované cíle Praxis se neustále vyvíjejí. Původně mělo jít o sdílení libertariánských „hodnot“. Praxis však v souladu s evolucí libertariánů směrem k extrémní pravici také dostává čím dál extrémnější politický program. Ten je momentálně artikulován do hesla „Reclaim the West“, tedy do návratu jakéhosi mytického zlatého věku západní civilizace. Cesta k němu samozřejmě vede skrz technologie a kryptoměny na straně jedné, a například zbavení se chudých a neproduktivních na straně druhé. O hodnocení těchto cílů z humanistického pohledu se snad ani nejde pokoušet.

Opustme fantazie hrstky mocných a raději se podívejme na pravděpodobnější scénář. Jeho základem by se mohly stát takzvané „Everything Apps“, tedy aplikace na všechno. Už tu několikrát zaznělo, že se displej chytrého telefonu stává čímsi radikálně jiným, než jsme si mysleli – stává se branou do světa, prostředkem k uspokojování potřeb, nástrojem pro definici nás samotných. Takzvané aplikace na všechno je koncept, který této změny mobilního telefonu využívají a posouvají ji na další úroveň. Představa je zhruba následující: doposud jsme byli zvyklí, že tím důležitým je právě mobilní telefon, v němž si zapínáme jednotlivé aplikace a ty používáme pro různé účely. Koncept everything apps je odlišný. Technologický způsob již není důležitý, podstatná je právě samotná aplikace, do níž se po probuzení logujeme a jež nám nabízí veškerá řešení, sanuje všechny

potřeby. Na konci dne se z ní odhlašujeme. Jestli to bude na mobilním telefonu nebo na nějakých chytrých brýlích se sluchátky, není vůbec podstatné.

Klíčová je ona komplexnost. Náznaky everything apps jsou velké sociální sítě, zejména univerzum Meta Platforms (Facebook, Instagram, Messenger, WhatsApp), jiný přístup má Apple, další zase Google. Veřejně deklarovaný cíl v podobě everything apps zveřejnil Elon Musk se svou sociální sítí X. Z menších, ale potenciálně úspěšných projektů můžeme zmínit ještě Worldcoin, který založil Sam Altman z OpenAI (společnost vlastníci ChatGPT).

A právě na základě těchto aplikací by v poměrně brzké době mohlo dojít k novému uspořádání společenství a společnosti. Nezapomeňme na slova Jürgena Habermase, že o běžné věci se již lidé nebudou hádat na ideologických základech, protože to za ně vyřeší depolitizovaný, spíše korporativistický systém. Navíc s očekávaným technologickým vývojem i v souvislosti s rozvojem umělé inteligence k tomu může dojít velmi brzy.

Míra participace v takových systémech by mohla být srovnatelná s aktuálními národními státy a demokraciemi. Ale zároveň to vůbec není potřeba, protože o směřování se bude starat někdo jiný. Respektive něco jiného.

3.6 Svět podle algoritmů

Často jsme na ně v dosavadním textu narazili, tak se na ně podívejme trochu detailněji. Algoritmy již nyní vládnu světu. Vezmeme-li v potaz všechny společenské zákonitosti, nemůže tomu ani být jinak. Klíčový je známý Thomasův teorém, který říká, že pokud je nějaká situace definovaná lidmi jako reálná, stává se reálnou ve svých důsledcích. Volně přeloženo, lidé jednají na základě mýtů, které si vytvářejí a hýčkají, nikoli na základě (řekněme objektivní vědecké) reality.

A jak jsme si již několikrát řekli, není v současnosti významnějšího prostředí pro tvorbu a šíření mýtů než sociální sítě.

Rada lidí si přitom neustále myslí, že sociální sítě fungují stejně jako na počátku, tedy čistě na základě osobních preferencí a jednání uživatelů. Ne. Klíčovou roli hrají algoritmy, které určují, co se komu ukáže a co nikoli. Díky tomu dokážou sociální sítě vystavět v podstatě libovolnou realitu komukoli. Proslulým případem se stala kauza čínského TikToku, který domácím mladým uživatelům nabízel obsah nacionálně-šovinistický a zároveň hrdinně inspirativní (aby v nich vytvořil touhu dosáhnout velkých cílů v nejlepší zemi světa), západním uživatelům algoritmus ukazoval obsahy pokleslého charakteru, bezduchou zábavu, která vedla k termínu brainrot (řekněme „mozkohniloba“), jenž se stal slovem roku 2024.

Jenomže algoritmy nejsou manipulované jen ve státech všeobecně definovaných jako nedemokratické. Také americké sociální sítě jsou algoritmy značně manipulované. A i kdybychom nechtěli zacházet do extrémních, konspiračních teorií zavánějících vod, stačí poukázat na zjevný a potvrzený fakt, že algoritmy nahrávají obsahům rozdělujícím společnost i společenství, preferují negativní sdělení před pozitivními, benefitují agresivitu a lež před konsensem a pravdou. A je poměrně lhostejné, jestli tak činí z prostého ekonomického důvodu, tedy snahy udržet uživatele, aby se co nejdéle brouzdali a reagovali na různé příspěvky, nebo jestli se Mark Zuckerberg, Elon Musk a další cíleně snaží ničit veškeré pilíře západní humanitní společnosti s nějakým hlubším záměrem.

Nadvláda algoritmů v nadcházejících letech jen dál poroste. Přinejmenším do té doby, dokud lidé budou toužit vše sdílet a posílat dál. A to pravděpodobně již budou chtít napařad.

3.7 Nadvláda idu

Sociální sítě pak přinesly jednu sice šílenou, ale vlastně fascinující novinku, kterou lidstvo naposledy zažilo někdy v pravěku. A to je nadvláda idu.

Ačkoli patří k oblíbeným floskulím rčení, že učení Sigmunda Freuda je v zásadě kompletně vyvráceno a překonáno, na moment si vypůjčíme jeho rozdělení základních složek lidské osobnosti. A pro naše účely si na chvíli vypůjčím největšího otloukánka posledních dekád – tradiční média. Když obě věci prolne, dostaneme následující obraz.

Noviny, ale třeba i televize, rozhlas a jejich internetové podoby fungují de facto jako výraz superega. Ačkoli jsou tradiční média plná zločinů, poklesků politiků a celebrit a vůbec špatných zpráv, jsou tu implicitně a nezpochybnitelně definována společenská tabu. Při přečtení novin v jakékoli zemi okamžitě pochopíte, co se zde smí a co nikoli. Znáte místní superego. A vzhledem k tomu, že noviny jsou strukturované, máte to pěkně hierarchizované. I to je pro superego důležité. Víte, co je zavrženíhodnější nebo prosazovanější. Víte, co je extrémně oceněno a co naopak extrémně trestáno.

Naproti tomu sociální sítě přinesly do popředí id. Obsahy, které lidé dávají na sociální sítě, stejně jako to, co sledují u druhých, je pouze a jen uspokojování pudů. Dosahování slasti. Id. Sociální sítě pak jsou dokonalým antipodem tradičních médií také v absenci struktury. Naopak patří ke sdíleným mýtům, že zatímco v tradičních médiích funguje nezdravá kontrola (až cenzura), sociální sítě jsou svobodné. Jak jsme si ale ukázali, pravda to není, a to nikoli jen proto, že onen dohled převzaly algoritmy.

Není od věci připomenout, že také tradiční média stále více přejímají logiku sociálních sítí, a to nikoli jen v tom smyslu, že se snaží vytvářet vlastní profily na těchto sítích. Vznikla celá řada

médií tvářících se jako tradičně pojatá, tedy s většími redakcemi a tradičním systémem řízení a kontroly, která ale mají ve skutečnosti stejné cíle jako trollí farmy, tedy že šíří jednu předem připravenou verzi světa, své uživatele uzavírají do jedné reality a nekonfrontují je s jinými názory, respektive tyto rovnou definují jako zvrácené. Pikantérií pak je také tendence do velkých univerzálních redakcí přijímat redaktory specializující se na témata typu anti-woke. Tito redaktoři pak z dění zejména ve světě vyhledávají konkrétní projevy určitých politik, o nichž jsou přesvědčeni, že u většinového čtenáře vybudí enormně odmítavou reakci.

Nadvláda idu se však projevuje i mnoha dalšími způsoby. Je to například fenomén true crime, který se nejvíc projevil nejprve v podcastech a posléze na digitálních video platformách. Obliba sériových vrahů je v současné společnosti až patologická. A totéž platí také pro jinou žánrovou audiovizuální tvorbu, kde již nic jako kladný hrdina zkrátka nemá místo. Je nezajímavý, těžko memovatelný.

Opět se můžeme vrátit ke konci doby terapeutické a nástupu doby autentické. Id je určitě zásadní částí naší autenticity, nicméně dlouhodobé vystavování se, nebo dokonce glorifikace idu nemůže mít pozitivní dopad na lidskou psychiku. Ostatně ne náhodou s konceptem idu (respektive německého termínu „es“) přišel Friedrich Nietzsche, tedy autor proslulé věty: „Hledíš-li dlouho do propasti, vhlédne pak propast i do tebe.“ Sociální sítě se jako propast již ukázaly poměrně jasně.

Nicméně ačkoli na jedné straně všichni rádi využívají sociální sítě pro své účely a v lidech podporují tyto pudové stránky, zároveň tu je také tendence jiná – žít v bezpečí. Jak toho dosáhnout ve světě plném hrozeb (byť třeba jen virtuálních)?

3.8 Řídit svět jako start-up aneb Bezpečné postdemokracie

Bezpečnost není alfou a omegou současného světa, ačkoli se tak o ní hovoří, a dokonce se celá řada systémů mění v souladu s tímto rčením. Bezpečnost můžeme považovat za problém, se kterým se musí vypořádat každé zřízení a každé to dělá po svém. To stávající je postavené na snaze poměrně jasně a závazně definovat činy ohrožující fungování společenské smlouvy a alespoň část těch, kteří tyto činy páchají, ze společnosti vyčlenit.

V důsledku aktuálně platných formálních i neformálních pravidel a systému represí i odměn za jejich porušování/dodržování tak máme stále ještě relativně vysokou jistotu, že při odchodu z domu nás nikdo nezboví života. A tato jistota je univerzální – kdo dodržuje pravidla, tomu oficiálně nehrozí nic zlého.

Nicméně v souladu s étosem doby, jímž je zpochybnění všeho a revize, se i povaha dodržování pravidel mění. A opět v tom hraje důležitou roli globální kontext a samozřejmě prostředí sociálních sítí, kde přinejmenším pro mnohé neplatí standardní pravidla, která by platila v off-line světě.

Nicméně touha po bezpečném světě je jednou z nejakcentovanějších nejpozději od 11. září 2001. Tehdejší tektonický zlom v chápání bezpečnosti v nadcházejících dvou dekadách dostával čím dál přesnější kontury a dnes již poměrně jasně chápeme, co je ona vytoužená bezpečnost. A pro mnohé to nemusí být příjemná slova.

Musíme si vypůjčit dvojí pojetí svobody, jak je definoval německý filosof Friedrich Nietzsche. Ten rozlišoval svobodu od něčeho (tedy zrušení omezení) a svobodu k něčemu (fungování v souladu s hodnotami). A stejně můžeme definovat bezpečnost od něčeho a bezpečnost nikoli k něčemu, ale spíše bezpečnost s přívlastkem.

První je bezpečností, kdy se zbavíme všech nebezpečí. A to třeba i za cenu brutálních restrikcí a popření dlouhodobých hodnot, respektive učiníme z jakési vidiny bezpečí jedinou hodnotu. Bezpečnost s přívlastkem pak je bezpečností, která je sice důležitou hodnotou, ale nestává se hodnotou jedinou. Bezpečnost s přívlastkem může být provázena i relativně vysokou mírou kriminality, nicméně základní společenské principy a hodnoty zůstávají nenarušeny.

Současnost je jednoznačně reprezentovaná prvním pojetím bezpečnosti. A můžeme to pozorovat na všech úrovních společnosti i v různých formálních systémech. Tím nejzjevnějším je samozřejmě systém politický, který se do principu bezpečnost od něčeho uzavřel již v období po 11. září. V důsledku toho roste počet konfliktů, které nejprve původce a poté jeho odpůrci definují jako nutnost zbavit se hrozby. Viděli jsme to po 11. září, viděli jsme to v období po finanční krizi v roce 2008, kdy se vzedmula vlna demonstrací, na které systémy zareagovaly represivně, aby chránily majoritu před nabourávací systémem. Viděli jsme to během takzvané migrační krize, která přenesla utrpení „druhých“ až do našich obывáků a stala se z něj okolnost, na kterou jsme en bloc zareagovali jako na hrozbu. To vše je notně podporované a příživované algoritmy sociálních sítí, pro něž šlo o první příležitosti prosadit svou, tedy extrémně polarizující verzi světa.

Jak se může udržovat bezpečnost v éře uživatelského vnímání světa? Není pochyb o tom, že bezpečnost bude právě to téma, které lidstvo do postobčanského nebo postosvícenského světa posune. Možná dokonce našťouchá.

Není náhodou, že oblíbenými státy, na které mnozí postdemokratičtí lídři odkazují, jsou území typu Singapur či emirát Dubaj. Jde přitom o flagrantní příklady míst, kde bezpečnost od něčeho dominuje. Bezpečnost tu je definovaná zejména absencí

nebezpečí, jíž je docíleno extrémní kontrolou (formální i neformální) a etnický či majetkově definovanými právy. Ne nadarmo prestižní magazín The Economist v březnu 2025 vydal obálku s termínem The New Inheritocracy, protože se vrací svět definovaný původem, a nikoli schopnostmi, který dlouhodobě budovala evropská civilizace.

Vedle bezpečnosti je v očích fanoušků těchto států výhodou také jednoduchý systém řízení, který je „efektivní“, „akční“ a „schopný rychle reagovat na rychle se měnící svět“. Že to je za cenu velkých ústupků od kdysi nezpochybnitelných hodnot, se zamlčí, nebo to prosazovatelé této teze ani netuší.

Tyto státy, které zcela jistě budou mít celou řadu nástupců, ať už se budou rekrutovat ze států existujících, jež se transformují, nebo nových, které začnou vznikat na jiných bázích než státy národní, lze přirovnat ke start-upům, tedy mladým, dravým firmám, které velmi často přicházejí s inovativními řešeními starých problémů. A když uspějí, mají schopnost převálcovat firmy mnohem tradičnější a větší. Řídit stát jako start-up se tak možná již velmi brzy stane dost často opakovaným heslem. Ti, kdo jej budou pronášet, téměř jistě zamlčí, že tato změna přinese nové uspořádání společnosti. A s tím přijde také něco, co nastane vždy při podobných dějinných zvratech – nová nerovnost.

4. (Staro)nová nerovnost

Přicházíme do věku velkých změn a velkých inovací. Takových období v historii nastala celá řada a mají jedno společné – přinášejí novou nerovnost. A to přesto, že na počátku se vždy velká řada změn snaží sebe sama prezentovat jako spravedlivější uspořádání. A aktuální změna v tom není jiná. Také dnes se velké změny balí do líbivého papíru rovnějších příležitostí a napravení dosavadních nespravedlivostí.

Nicméně výsledek bude opět stejný a nová nerovnost je v podstatě nevyhnutelnou součástí změn. Vzhledem k tomu, že žijeme v takzvané „exponenciální době“, kdy technologické inovace značně předbíhají společenským změnám, je velmi pravděpodobné, že příští vůdčí třídou (byť nemusí nutně jít o třídu ve striktně marxistickém pojetí) budou současní lídři technologického vývoje. Detailněji se jim budeme věnovat později. V nadcházející části se spíše podíváme na způsoby, kterým se nová nerovnost již v současnosti projevuje, a na skutečnost, že se pravděpodobně bude prosazovat čím dál důsledněji.

Znovu připomenu, že jsem ve svém uvažování značně ovlivněn technologickým determinismem. A současná doba z mnoha důvodů připomíná éru po desátých letech 20. století. Tehdy se objevila nebo se začala masivněji prosazovat nová média – film a rozhlas. Právě na možnostech manipulace těmito médii přitom postavil svůj úspěch říšský ministr propagandy Goebbels. Dokonale zneužil toho, že společnost ještě nedokázala dostatečně správně vyhodnocovat manipulativní techniky pohyblivého obrazu a zdánlivě autentického zvuku. V současnosti se velmi obdobně teprve učíme zacházet s nejrůznějšími produkty umělé inteligence šířené sociálními médii jako údajnou pravdu, stejně tak se učíme selektovat informační zdroje na relevantní a ty ostatní, zkusíme hledat metodu, jak selektovat skutečné lidi na sociálních sítích od nejrůznějších robotických profilů či produktů trollích farem.

Nejprve se ale podíváme na to, jak se vůbec stalo, že jsme začali zpochybňovat dlouhodobě platné hodnoty, na kterých stála společnost. A také na to, jaké to již má a dále bude mít důsledky.

4.1 Konec hodnot. Zájmy vpřed

Dějiny můžeme vnímat různými způsoby. Jako příběhy jednotlivců, příběhy národů, jako realistické velké vyprávění příčin

a navazujících následků, jako střet idejí, jako pohyb, jako smysluplné a cílené vylepšování člověka a lidstva. A také jako boj o to, kdo nebo co nabízí odpovědi na všechny otázky.

Dějiny můžeme popsat také prostřednictvím přelévání dominantních a alternativních paradigmat, kdy při převládajícím dominantním paradigmatu již existuje paradigma alternativní, z něhož se vždy po nějaké době stane paradigma dominantní.

A tak se feudalismus a boží řád přelily v osvícenství a národní státy, později se objevily sekulární ideologie, které spolu soupeřily o duši jednotlivců i národů a celého lidstva.

Všechny tyto dějinné momenty pak spojuje, že jde o střet hodnot a jejich zrání a cizelování. S tím, že nová doba s sebou vždy přináší zavrnutí části hodnot dob minulých a přináší hodnoty nové. Jak už jsme si ukázali dříve, jsou to vždy vítězové, kdo určuje tyto nové hodnoty. A ne, nikdy na to nemá vliv přání majority, jak by se mohlo zdát.

V aktuální době sledujeme v přímém přenosu přinejmenším první část této fáze dějin – dosavadní hodnoty se marginalizují, zavrhnou, kastrují, destruuji. Jsou považovány za nedostačující, nefunkční, nebo dokonce za otevřeně škodlivé, protože údajně brání budoucím pravděpodobným vítězům v dominanci a ustavení světa, který by měl nastat. To vše se přitom děje ve jménu zájmů celé řady lidí, údajně snad i nás všech.

Za pouhé tři dekády jsme se ocitli ze světa hodnot ve světě zájmů. Výhodou zájmů přitom je jejich pružnost a těkavost. To je zároveň jejich největší nevýhoda, tedy zejména pokud je mylně zaměňujeme za hodnoty, jak se velmi často děje.

Kdybychom žili v éře hodnot, byl by problém proti humanistickým myšlenkám spravedlnosti a lidských práv upřednostnit například osobní blahobyt. Jen v éře zájmů se mohlo stát nejvyšším cílem všech na světě osobní štěstí a blahobyt definovaný

více méně čistě ekonomickou situací jednotlivce. Třeba i za cenu narušení práv druhých.

Je však dobré připomenout sice falešný, leč poměrně zásadní „cítát“ Vladimíra Iljiče Lenina, který mu přiřkl americký prezident Ronald Reagan: „Chceme-li zničit národ, musíme nejprve zničit jeho morálku, a padne nám do klína jako zralé ovoce.“

Lenin to sice nikdy neřekl, respektive neexistuje důkaz, že by to někde napsal či prohlásil. Přesto je důležité si uvědomit, že zbavení se hodnot vede k určitému deficitu, který je potřeba něčím vyplnit. Když Friedrich Nietzsche obrazně řečeno „zabil Boha“, otevřel tím bránu komplexním ideologiím, které ve 20. století zmítaly lidstvem a snažily se nabízet odpovědi na veškeré otázky. V současnosti dílem žijeme v imagologii, jak ji definoval Milan Kundera (viz výš část o změnách na úrovni jazyka), ale ani ta nedokáže nabídnout veškeré odpovědi na otázky, které si klademe. Jedna moderní metoda však toto vakuum zdánlivě vyplnit dokáže. A to jsou data a vědecké metody, kterými je analyzujeme.

4.2 Data jako nástroj manipulace

Existence dat sama o sobě není novinkou a ani snaha je získávat a vyhodnocovat. Přesto je fascinující, jak se jejich definice, pojetí a možnosti analýzy rozšířily od zhruba přelomu čtyřicátých a padesátých let minulého století. Roli v tom hrála stejně teorie informace jako sémiologické texty Rolanda Barthesa. Ve chvíli, kdy jsme začali používat smartphony s geolokací a sledováním cookies, stali jsme se daty de facto sami. A tak jsme se v nejobecnějším smyslu slova stali předmětem analýzy. Ale také oběťmi interpretací těchto analýz.

Zhruba od roku 2010 můžeme mluvit o konci éry sociologie postavené na dotazníkovém šetření. Namísto analýzy toho,

co lidé chtějí, aby si o nich druzí mysleli, jsme díky pokročilým nástrojům schopni zkoumat to, co si skutečně myslí. Místo nadšení to přineslo celou řadu otázek a dilemat, které si z perspektivy končícího světa připomeneme.

Prvním je dilema předpojatých dat. Necháme-li stroj analyzovat data bez jakýchkoli podmínek, vyjde nám například to, že příslušníci etnických menšin v přepočtu na počet členů těchto populací páchají více přestupků proti zákonu než členové příslušné majority. A „paradoxně“ k podobným výsledkům dospějí datové analýzy všude na světě. Interpretací tohoto výsledku pak je, že minority jsou větší kriminálníci. Ve skutečnosti je pravda zcela opačná – majoritní společnost má sklon perzekuovat minoritu častěji než členy majority.

Dokud se kriminální činy vyšetřovaly kriminologickou cestou, tedy způsobem postaveným ryze na předpojatostech, všichni věděli, že vrahem je vždy někdo jiný než člen majority. S nástupem kriminalistiky, tedy vědeckého přístupu, se však toto povědomí částečně začalo měnit. Ale pak přišla data a znovu statisticky spočítala, že příslušníci minorit jsou prostě větší zločinci (sic!).

Mohli bychom namítnout, že máme dostatek důkazů a rozumu na to chápat, že pravdou je spíše onen sklon majority perzekuovat minority. Nicméně přesně to se neděje. Proč? Protože majorita neumí být negativním hrdinou příběhu, který si chce vyprávět. A má k tomu data – členové minorit se tak zkrátka stávají většími zločinci.

Jde o flagrantní příklad zneužití dat, aniž by tak někdo činil vědomě. A k takové manipulaci dochází dnes a denně na mnoha úrovních od lokálních problémů s množstvím parkovacích míst (data vám umějí zcela přesně spočítat, že parkovacích míst je spousta i nedostatek zároveň) přes klesající počet narozených dětí po výdaje na zbrojení.

Data se stala finálním argumentem pro jakékoli jednání, pro schválení jakékoli politiky, pro schválení jakéhokoli nákupu.

To je však pouze jedna část toho, jak se v současnosti data stala klíčovou komoditou. Toho si jsou vědomi zejména marketingoví specialisté, z nichž se v posledních dvou dekádách stala jedna z nejmocnějších profesí světa. Zvláště ti činí v politice. A ještě více ti, kteří zhruba v polovině minulého desetiletí využívali pokročilé analytické metody společnosti Cambridge Analytica. Příběh této společnosti se mohl stát varováním pro všechny. Jenomže se tak nestalo, a tak je urychlení nástupu postobčanského světa již nevyhnutelné.

Připomeňme, jak silný nástroj Cambridge Analytica vyvinula. Jednalo se o algoritmus, který na základě působení lidí na sociálních sítích dokázal identifikovat a postupně shlukovat stejně smýšlející uživatele sítí. To je zdánlivě samozřejmě zcela nekonfliktní přístup. Jenomže vědci šli dál. Na základě pouhých desítek lajků dokázali velmi přesně odhalit nejskrytější sklony uživatelů, ty opět pospojovat a vytvořit zcela nové populace (či publika, případně bubliny). A takto předdefinovaná publika dále nabízet potenciálním kupcům, kterými se stali například politici toužící vytáhnout Velkou Británii z Evropské unie (úspěch), podpořit populistické politiky korporativistického typu v zemích střední Evropy (několikanásobný úspěch) nebo alt-rightové populisty v USA vedené Stevem Bannonem posléze toužící prosadit do Oválné pracovny Bílého domu Donalda Trumpa (míněno první volební období) – taktéž úspěch.

Jak moc byla Cambridge Analytica napojená na ruský režim, je dodnes nejasné. Stejně tak není úplně potvrzené, kteří politici služby CA skutečně využili. Nicméně pro destrukci evropských postsovětských hodnot, k níž pětiletým působením této společnosti došlo, není ani jedno až tak podstatné. Důležitější je, že

k tomu došlo. A také technologie, kterou se tak stalo. Ta je dnes v podstatě normou a není ani nijak kontroverzní. Protože prostě funguje. Ačkoli se politické systémy v různých zemích chvíli pokoušely donutit provozovatele sociálních sítí alespoň k částečné zodpovědnosti za to, že neochránili data svých uživatelů před takovým útokem, kromě pár vět z úst zejména Marka Zuckerberga (zakladatel Facebooku, dnes Meta Platforms provozující Facebook, Instagram, WhatsApp a Messenger) se nestalo vůbec nic. A data se jako nástroj manipulace stala nejsilnější zbraní. Respektive jednou z klíčových zbraní.

Tou další je derivát tyranie dat, který lze analogicky popsat jako tyranii odborníků. S termínem odborník se dnes šermuje velmi intenzivně. Kdo je takzvaný generalista, tedy člověk orientovaný spíše na hlubší souvislosti mezi různými oblastmi bádání, je ignorován. I v důsledku toho se rozpadl poválečný konsensus, protože odborníci na technologie ignorují odborníky na společenské dění. Navíc velmi často dochází k účelovému zamykání debat do jedné názorové bubliny, v níž se skupina zcela stejných odborníků hádá o tom, zda se má utratit za zbrojení 260 miliard, nebo 280 miliard. Že by se třeba mohlo za zbrojení utratit „jen“ deset miliard, to se zamlčí. A proto je dobré i v tomto textu připomenout, že v každé debatě nikdy není nejdůležitější to, co zazní, ale to, co nezazní a má se jaksí za samozřejmé. Odborníci nás umějí v této debatě obalamutit poměrně spolehlivě.

S touto tyraníí odborníků pak je spojen ještě jeden fenomén, který se projevuje čím dál víc. Na jedné straně lidstvo na odborníky deleguje téměř veškeré rozhodování, které formálně nesmí učinit nikdo jiný. Klasicky to je například moc soudní, která jako jediná může definovat, co je a co není například zneužití pravomoci některého ministra. Nikdo jiný to formálně udělat nemůže, což je v pořádku. Nicméně takto nastavený systém nám opět

velmi formálně upírá právo vytvářet si na základě znalostí a hodnot názor, že existují zcela flagrantní porušení pravidel, která jsou problémem bez ohledu na to, že o tom soud ještě nerozhodl. To v lidech vytváří určité napětí, k jehož uvolnění používají falešných a často velmi radikálních prostředků. Zvláště když se zaujetí stanoviska vůči nějakému konkrétnímu případu stává důležitou součástí veřejné agendy.

A konečně poslední zásadní zbraní se stalo formální rozmetání věrohodnosti všech starých principů a konceptů, sesazení „pravdy“ z obecného piedestalu hodnot a její snížení na úroveň jedné z verzí. A v hlavní roli této demontáže sehrály kdysi zábavné historky od táboráku, které měly šokovat obecnstvo. Povětšinou dětské. V současné době se přitom tyto historky proměnily v jednu z možností a lidé, co je šíří, v „informační zdroje“. A na jejich základě lidé třeba volí a politici podle nich zkoušejí vytvářet nové politiky. Ano, jsme u jednoho z nejkomičtějších fenoménů doby – konspiračních teorií, v nichž nová nerovnost hraje zcela zásadní roli.

4.3 Epidemie kolektivního narcismu

Zapomeňte na černou sanitku, která unáší děti a další bezbranné jedince. A to prostě jen proto, že bezbranní jedinci v současnosti ve skutečnosti nikoho nezajímají. Moderní konspirační teorie se daleko více zaměřují na pocit bezpečí lidí, kterým reálně již žádné nebezpečí nehrozí. O to více je potřebují zakoušet alespoň virtuálně. Existuje celé průmyslové odvětví, které tuto nevědomou potřebu naplňuje a nechává si za to platit těmi, kdo tyto nové táborákové příběhy zneužívají pro vlastní potřebu.

Ale vezměme to popořadě. Tedy od definice. Konspirační teorie není jen tak obyčejná historka. Stejně jako dezinformace není totéž jako lež nebo nevědomě plácnutá hloupost.

U konspirační teorie stejně jako u dezinformace je potřeba identifikovat záměr, cílového příjemce a šířitele. A tak paradoxně stejná historka může i nemusí být konspirace: Když dítě nadšeně vypráví příběh snímku Martrix a položí si otázku, jestli to nemůže být skutečnost, je to něco jiného, než když někdo cíleně se snahou manipulovat druhým vypráví úplně stejný příběh Matrixu s tím, že může jít o popis skutečnosti.

Konspirační teorie jsou manipulativní technika. Možná jimi nebyly vždy, ale v éře masových a posléze síťových médií tomu tak rozhodně je.

Na moment opusťme představu, že při dekonstrukci manipulativních technik je důležitý původce a jeho záměry. Pro pochopení toho, čím konspirační teorie tak mění svět, je mnohem důležitější postava příjemce a způsob, jakým se on ke konspiračním teoriím vztahuje. A pak také to, jak se tyto narativy šíří moderními komunikačními prostředky.

Předně si pro tyto účely přesněji vymežeme, o jakých konspiračních teoriích tu budeme mluvit. Jde o narativy přímo popírající vědeckými fakty utvářený konsensus přetrvávající řádově desítky a stovky let. Tedy hovoříme-li o konspiračních teoriích, patří sem například touha věřit v placatou Zemi nebo existenci reptiliánů. Naopak do této sféry aktuálně nechci zařazovat různé domněnky spojované například s pandemií covidu-19 nebo další nevědecké či ničím nepodložené smyšlenky, případně nejružnější ideologicky vykonstruované názory na společnost. Důvodem je snaha vyhnout se zbytečným kontroverzím, které by mohly přehlušit vyznění podstaty (což je ostatně jeden z klíčových postupů boje o ovládnutí diskursu).

Konspirační teorie se v posledních letech staly předmětem celé řady studií. Jedním z motivů, které vědci zkoumali, je vztah mezi sklonem důvěřovat konspiracím s ochotou je dále šířit

a vzděláním. Dlouhodobě se věřilo, že je to právě vzdělání, které má vytvořit ochrannou bariéru před manipulacemi. Současnost ukazuje, že tomu tak zdaleka není, protože problematika konspiračních teorií nespadá do problematiky vzdělanosti, ale psychologie. A vzdělání v tom může hrát dokonce paradoxní roli posilovače víry v konspirace.

Konspiracím totiž více propadají lidé, jejichž osobnost vykazuje značně narcistní prvky. Tito lidé jsou přesvědčeni o vlastní výjimečnosti a výlučnosti. A moderní konspirační teorie je v tomto přesvědčení nemálo posilují. Jsou nositelé pravdy vyššího řádu. Patří k těm, „co už vědí“, zatímco ti ostatní zatím žijí v nevědomosti, klamu. Toto vědomí se v prostředí sociálních sítí výrazně přiživuje, protože algoritmy jsou nastaveny čistě polarizačně. Záměrně vedle postů posilujících toto vědomí lidem ukazují také projevy přímých antagonistů, v důsledku čehož původní přesvědčení o nějaké skutečnosti přerůstá poměrně rychle ve svatou válku za šíření této „pravdy“. Ta se pak přirozeně přelévá z uzavřeného prostředí sociální sítě do veřejného prostoru, do politiky i na náměstí.

Paradoxní korelace mezi příznivci konspiračních teorií a vzděláním pak souvisí zejména s technickým či přírodovědným vzděláním. Lidé, kteří jsou zvyklí na méně kritické přijímání pravd od autorit, například od vědeckých institucí, překvapivě mohou více upadat do osidel konspirátorů, ačkoli již často nejde o ty nejkřiklavější konspirace, ale například o konspirace spojené s různými politickými názory.

Oblíbený argument „to tady přeci bylo vždycky“ jako ve všech ostatních případech selhává. Sociálním sítím se svým nastavením totiž podařilo jedno – extrémizovaly sklon k narcismu, který je součástí osobnosti každého člověka. Takže to, co bylo dříve třeba zcela marginálním sklonem projevovaným

maximálně po patnácti pivech (tedy ve značně fyzicky ochablém stavu), stává se dominantním sklonem osobnosti. Důsledky můžeme pozorovat leckde, ale pro tvrdý důkaz je nejlepší poslechnout si některého z politologů, kteří již několik let popisují extremizaci politických názorů, odklon od dříve dominantních středových stran či takzvaných „catch-all-parties“ a naopak příklon ke stranám z extrému politického spektra. Ty se přesně v logice sociálních sítí spolu umějí dokonale poprat, což algoritmy výrazně upřednostňují.

Úspěch konspiračních teorií je završením, nebo chcete-li logickým vyústěním postupné destrukce slova a s ní související opouštění postosvícenského (občanského) světa. Každý, kdo chce uspět, musí vytvořit dostatečně extrémní vizi toho, co nám nabízí. Pokaždé jde o neproveditelnou utopii, proto se pro popis dnešních nejen politických, ale i společenských systémů nejlépe hodí teorie fikčních světů.

4.4 Teorie fikčních světů

Jestli je politický marxismus chápající dějiny jako střet nejlepší metodou pro chápání dneška, je nutné ji doplnit o metody další, zejména o teorii fikčních světů a naratologii. První zachycuje způsob, kterým lidé modelují fikční světy při stavbě velkých vyprávění. Jde o to, že každé narativní dílo představuje vlastní uzavřený systém, který není plně ve správě svého původního autora, ale je otevřen interpretaci ostatním. Uživatelé tohoto světa (čtenáři, diváci, ale i lidé, kteří třeba hovoří o postavách daného díla) jej svým užíváním dále obohacují. Naratologie pak je důležitá v tom, jak se v tomto světě konstruují příběhy, a zejména to, jak se v nich definují a projevují dobro a zlo.

Dnešní diskurs přitom de facto není o ničem jiném než o permanentní snaze definovat dobro a zlo. Je to logický rozpad

starých struktur definovaných postsovíčenskými hodnotami. Jejich odmítnutím jsme zůstali nazí a hledáme, jestli salát je levicový (ve slavném diskursu Václava Klause tedy špatný), nebo jestli je salát dobrý (na což upomíná například medicínský diskurs definující touhu po zdravějším životním stylu).

Co na humorném příkladu salátu působí absurdně, je ve skutečnosti základním kamenem současnosti, jak nejlépe ukazují volby a kampaň vedená nikoli již jen před nimi, ale permanentně.

Klíčovými součástmi kampaní jsou čtyři kroky. První je vykreslení dokonalého světa, který nastane po zvolení daného kandidáta. Implicitní součástí toho je definice kandidáta jako ztělesnění absolutního dobra a jeho týmu jako sboru apoštolů. Dalším krokem je definice hrozby, záporáka, kterým je shodou okolností největší politický odpůrce. A také to se děje vykreslením naopak zcela katastrofické vize budoucnosti, která nastane v případě, že vyhraje protikandidát. A konečně poslední krok je vykreslení voleb jako střetu těchto dvou světů, který je „nejdůležitějším v našem životě“. Deklarovaně nejdůležitější volby za posledních deset let proběhly jen v Česku minimálně dvoje a letos nastanou třetí.

Již dříve jsme si popisovali mýtus konce světa, který je dnes naprostou součástí výbavy všech politických marketérů. V kontextu nových pořádků v USA pak máme trochu nové poznatky, jak se fikční světy mohou stávat světy reálnými. Klíčové v tom je podřídíť veškeré složky státu právě fungování tohoto fikčního světa. Dříve tomu bránil systém demokratických pojistek, americký prezident Donald Trump jako jeden z klíčových věrozvěstů uživatelského pojetí světa však ukazuje, že lze tyto pojistky de facto vypnout, ačkoli de iure je stále pouze ignoruje. Jak je to možné? Souvisí to se silou, která přetáčí demokratické principy do logiky postdemokratického systému – tou silou je fanouškovství neboli síla fandomů.

4.5 Fandomy

V celém textu pracujeme s termínem revize, tedy tendencí současnosti revidovat stávající termíny a skutečnosti a hledat jim nový obsah pro novou dobu. Nicméně občas musíme sáhnout také po druhé tendenci, tedy že vznikají nová pojmenování pro zdánlivě staré fenomény. Přesně takovým termínem by se mohl zdát termín „fandom“. Nechám jej v původní anglické podobě, protože český převod neexistuje. Navíc v onom termínu se spojuje hned několik starších konceptů, jako je fanouškovství, členství v klubech a kroužcích, fanklubovost... přesto se také v českém prostředí objevil již zhruba před patnácti lety termín, který je fandomu nejbližší – kmen. Ačkoli se používá především k popisu nejrůznějších subkultur, v současnosti jej lze využít například pro vysvětlení pevného svazku mezi politiky a jejich voliči. Ostatně už jsme si ukázali, že toto spojení má podobu svého druhu sekty, ale můžeme to vysvětlit také teorií subkultur (dále však uvidíme, že sekta je přeci jen vhodnější metafora).

Fandom se oproti dřívějším konceptům, jako jsou voličské skupiny, fankluby nebo kroužky, liší výrazně vyšší mírou zapojení. Podle mediálního teoretika Henryho Jenkinsse toho fandomy dosahují tím, že ponechávají svým členům poměrně velkou míru autonomie v argumentačních bitvách ve veřejném prostoru. Mistrři této hry, jako jsou Elon Musk na globální úrovni nebo Andrej Babiš v lokální realitě, za sebe velmi často nechávají bojovat druhé. Kdykoli někdo napadne Muska nebo Babiše, nemusejí tito dva udělat vůbec nic, protože armáda členů jejich fandomu se o to postará. Jim pak už jen stačí bez komentáře podpořit jeden konkrétní projev. Majitel sociální sítě X Elon Musk je mistrem právě v tom, které profily a argumenty podpoří svým fandomem s vahou více než 220 milionů členů.

Další volnost je interpretační. Lídři fandomu vykreslují onen dokonalý svět a spíše jeho pilíře nebo neuralgické body než veškeré aspekty tohoto světa. Konkrétní detaily si už může každý domýšlet podle svého. Sice to není podloženo daty ani studií, ale téměř jistě platí, že velká část z toho, co lidé vnímají jako reálné citáty a myšlenky Andreje Babiše, jsou spíše očekávané fráze, které by použil, kdyby se dané problematice měl věnovat. Nicméně vzhledem k populistické povaze dnešní politiky platí, že právě s takto nastaveným procesem nejvyšší populisté počítají. A opět s tím umějí pracovat po svém. Musk podporuje zcela obskurní profily s nejextrémnějšími názory, tedy nikdo nemůže říct, že Musk napsal například něco s neonacistickým nebo fašistickým obsahem. Pouze to sdílel. Někdy bez komentáře, jindy s ambivalentním vyjádřením. Andrej Babiš a jeho tým pak ve svém fandomu permanentně loví názorové klima svého archetypálního voliče, ale také potenciálních voličů budoucích.

Záměrně používám tato dvě jména, na nichž se povaha fandomů velmi dobře vykresluje. Zároveň mají oba jedno společné – na své úrovni nemají přirozeného konkurenta. Trend postsovětské doby zachytili jako první a zmocnili se těchto nových nástrojů tak, že se stali hegemony. Zatím je to éra Sparty s nulovou Slavií. Je pravděpodobné, že s přibývajícím roky a tím, jak se bude ve společnosti kastrovat „stud“ spojený s využíváním těchto nástrojů (a jak ještě více poroste narcismus), poroste také konkurence těmto „Spartám“.

A pak se naplno projeví jeden z klíčových pilířů nové éry, který je zatím zásadně vychýlen jen na jednu stranu. Tím pilířem nové éry jsou lajky, srdíčka či jiné budoucí znaky příslušnosti k fandomu. Pak v jakékoli situaci uspěje (rozuměj: bude mít pravdu, bude reprezentantem dobra atd.) ten, kdo jich bude mít nejvíce. Éra, do níž jsme se nepozorovaně prolajkovali, je totiž

definovaná skutečně jen jediným principem, kterým je sociální darwinismus.

4.6 Sociální darwinismus

Sociální darwinismus není nijak nový koncept. Jde o prosazení evolučního zákona „přežije jen nejsilnější“ do společenských procesů. V různé podobě se ve společnostech cíleně prosazuje od konce feudální éry, není tedy překvapivé, že se pokouší stát hlavním principem také v éře, do níž nyní vstupujeme. A nutno dodat, že pro jeho prosazení je tato éra vlastně dokonale uzpůsobená.

Jde o éru, jež se zbavila veškerých zábran epoch minulých, které velmi často vznikly právě v reakci na snahu prosazení sociálního darwinismu. Veškeré regulace, limity, legislativy mají ve skutečnosti jediný cíl – zabránit tomu, aby silnější zotročili slabší. To je přitom skutečná přirozenost člověka, nebo přinejmenším velmi specifické části lidstva, která je ochotna vždy žít na úkor člověka druhého a věří, že veškeré jednání je akt s nulovým součtem. Proti společenskému darwinismu se ostatně vymezovala většina myslitelů nejpozději od 19. století (a to včetně takových, jako byl Friedrich Nietzsche). Nicméně současné nejvlivnější figury velmi často vycházejí z principů takzvaného libertariánství, jež má přinejmenším celou řadu styčných ploch právě se sociálním darwinismem a také objektivismem Ayn Randové, k níž se celá řada libertariánů hlásí (o jejich myšlenkových pramenech více v následující části).

Digitální platformy tak jsou nejpozději od roku 2012 uzpůsobené, nebo možná přímo namodelované tak, aby v nich uspěli jen ti nejsilnější a nejmocnější. Klíčovými se staly kvantitativní metriky pozornosti – počet followerů, lajků, zhlédnutí. Jsou snadno viditelné a stávají se měřítkem statusu. Objevuje se tak

analogie k dřívějšímu pojetí, že bohatství = ctnost, v současnosti to má podobu digitální „sláva“ = hodnota. Lidé, jejichž příspěvky získávají masivní pozornost, jsou oslavováni a jejich hlas má váhu, zatímco ti, kdo nejsou populární, mohou být ignorováni či považováni za méně relevantní. Sociologové upozorňují na „Matthew efekt“ v online prostředí: malý počáteční náskok v popularitě se vlivem algoritmů zvyšuje (populární obsah je více doporučován, čímž dále získává na popularitě), takže vzniká silná koncentrace pozornosti u úzké špičky tvůrců, zatímco většina ostatních živoří na okraji s minimálním publikem. Tato digitální nerovnost připomíná pyramidu, kde na vrcholu jsou „vítězové“ ovládající diskurs a naspod „poražení“ s nulovým dosahem – což je analogické ideji, že jen pár nejsilnějších uspěje a zbytek je odsouzen k bezvýznamnosti.

K témuž ostatně dospějeme prostou analýzou libovolného náhodného výběru několika postů na sociálních sítích, z níž lze zjistit, že míra úspěchu konkrétního sdělení není definována obsahem sdělení, ale výlučně sociálním statutem původce tohoto sdělení. Volně přeloženo: nejde o to, CO kdo říká, ale KDO to říká, případně KDO to sdílí a podporuje.

I kdybychom žili ve světě, kde sociální sítě jsou zcela férové a naprosto „necinknuté“ předem definovanými parametry a různými zásahy (což rozhodně není svět, v němž se pohybujeme), jednalo by se o naprosto revoluční éru, kde agendu nastoluje a pravdu a podobné koncepty určuje zkrátka ten nejúspěšnější uživatel sociálních sítí, tedy v off-line analogii ten nejhluchnější.

Ostatně není od věci si připomenout, že současné prostředí, v němž většina interakcí probíhá, není „veřejným prostorem“, jak tomu bylo ještě relativně nedávno, ale jde o soubor komerčních prostorů, kde fungují „obchodní podmínky“. Uživatelé mají povinnost podmínky definované vlastníkem respektovat

s tradiční připomínkou, že pokud se jim nelíbí, nejsou nikým nuceni zde nadále trávit ani minutu. I to je součástí podpory sociálního darwinismu, který se stává převažujícím principem.

Že to velká část populace nadále nechápe, lze vyzorovat například z toho, že se snaží v prostoru sociálních sítí identifikovat takové fenomény, jako je cenzura, což je zjevné nepochopení jednak termínu cenzura, jednak komerční podstaty sociálních sítí. Cenzura vždy byla a je zásah státní moci do fungování média, mazání obsahu ze strany provozovatelem sociální sítě je pouze a jen extrémní podobou vyžadování obchodních podmínek.

Výsledkem pouhých necelých dvou dekád takto definovaného diskursu je do velké míry rozmetání veškerých tradičních hodnot a metod dosažení úspěchu v různých odvětvích. A jejich nahrazení univerzální „ekonomikou pozornosti“, v níž jsou veškeré profese hodnoceny již výlučně na základě rostoucího počtu followerů.

V konečném důsledku tak logika „přežívají jen nejviditelnější“ prosakuje i do lidské psychiky – někteří autoři tak hovoří o fenoménu digitálního darwinismu, kde hodnotu člověka určuje jeho online „fitness“, tedy schopnost získat a udržet pozornost druhých.

Ještě než se dostaneme k těm nejúspěšnějším figurám současnosti, podíváme se na zásadní fenomén, který by z pohledu starého světa bylo možné označit za sféru téměř kriminální, ve světě zbaveném normativů však jde jen o jeden z běžných projevů digitálního věku. Pojdme se vydat do sluje, kde vládne troll.

4.7 Trevorův axiom aneb Co to vlastně je ten trolling?

Položme si jednoduchou otázku: Co kdyby se papežem stal odpůrce katolické církve, jehož cílem je zničit tuto

dvoutisíciletou institucí? Absurdní? Dobře, tak co kdyby se americkým prezidentem, tedy šéfem federální vlády stal někdo, kdo chce federální podstatu USA zničit? To už asi tak absurdně nezní, že?

A teď se zeptejme zcela jednoduše: co kdyby lidé, kteří mají největší stádečka na sociálních sítích, cíleně lhali, šířili nesmysly, prodávali by svým sledujícím nefunkční šunty a nechali je investovat do zcela bezcenných digitálních aktiv?

Dobře, už opusťme kondicionál a rovnou si přiznejme, že kromě té otázky o papeži se vlastně všechno ostatní již zcela běžně děje. A většina lidí tomu umí tleskat, tak není potřeba se vůči takovému dění jakkoli vymezovat. Zkrátka uživatelské pojetí světa naprosto vládne a hodnotit to prizmatem starého světa nevede k nahlédnutí podstaty.

Mechanismy, kterými se daří například americkému prezidentovi prodávat bezcenné digitální tokeny, jsou vlastně esencí veškerých změn, které jsme v dosavadním textu popisovali. Projevuje se tu rozpad standardních hodnot, informačních zdrojů a vyhodnocování skutečnosti na pravdivostní úrovni. Prosazuje se fandom a jeho vnitřní procesy a také sociální darwinismus, protože úspěch prodeje Trumpových kryptoměn cele závisí na jeho sociálním statusu. Je dobré si situaci shrnout a sledovat, jak se tyto projevy uživatelského světa budou prosazovat v budoucnu.

Zajímavější je však sestoupit na nižší úroveň a podívat se na to, jak funguje cílené šíření nesmyslů zcela běžnými uživateli digitálních světů, kteří z toho vlastně ani nijak neprofitují, respektive většinou z toho neprofitují ekonomicky. Těmto lidem se říká trollové a pro naše účely není nijak podstatné, jestli svou činnost vykonávají za úplatu, nebo jen pro naplnění psychologických potřeb.

Trollů v digitálních světech můžeme identifikovat hned několik druhů, většinou ale jde o touhu naplnit některou z psychologických potřeb. Někteří trollové chtějí cíleně ubližovat druhým. Jiní útočí na slavné osobnosti, částečně s cílem vyvézt se na sociálním statusu silnějšího, částečně s cílem posílit vlastní ego shozením osobnosti, která je společensky výše. Další trollové se snaží stát součástí větší skupiny, zpravidla definované nějakou událostí nebo tématem, které společnost rozděluje. Dále tu jsou trollové, kteří jen touží zkazit náladu ostatním, což je naplňuje. Doposud šlo víceméně o analogické principy z off-line světa. Ale digitální univerza vytvářejí i poměrně nové postupy. A tak vznikli například trollové, pro něž se vžilo označení „nováčci“. Tito trollové vstupují do některého z diskusních fór a prezentují se jako nováčci, kteří o daném tématu slyšeli poprvé a chtějí se dozvědět víc. Tím zaujmou diskutující, kteří netuší, že se chytli do pastí. Následují totiž desítky, možná i stovky otázek, v nichž postupně zintenzivňuje buďto kritika, nebo jiný pohled na téma, který se původní členové skupiny snaží vyvrátit. Troll poté extremizuje argumenty a skupina se může zcela rozložit. Toto se často projevuje také v politických fórech a diskusích.

Trollové většinou působí samotářsky. Zvláštní okamžik nastává, když se trollové spojí a zaútočí koordinovaně. Pro popsání takového okamžiku si můžeme vypůjčit takzvaný Trevorův axiom, který sice není vědeckou teorií, protože jej vymysleli tvůrci seriálu South Park, ale fungování koordinovaného útoku trollů popisuje zcela přesně. A spolu s tím také síť emocionálních vztahů, které při takovém útoku působí na uživatele.

Jak tedy Trevorův axiom zní? Zde je přesná citace ze seriálu South Park (epizoda desátá dvacáté série).

„Je to způsob, jak může jeden člověk vyvolat obrovskou reakci na internetu. Osoba A trollí osobu B, ale nejde o osobu B.

Troll se snaží fungovat, aby vyvolal reakci stovek lidí. Nakonec vznikne osoba C, jejíž přehnaná reakce a domnělá morální nadřazenost spustí reakce u osob D až F – ti původně nebyli trollové, ale nemůžou si pomoci a musí si rýpnout do osoby C. Jejich reakce pak rozčílí osoby G až N, a to pokračuje dál, vytváří se obrovská energie – jako štěpná reakce vedoucí k explozi, která vytáhne na povrch to nejhorší z lidstva.“

Co je cílem takového trollení? Troll, tedy osoba A zůstává v pozadí a užívá si chaos. Lidé přitom ztrácejí kontext a empatii.

Společnost vychovaná starým světem není na trollení připravena zejména z toho důvodu, že trollení není lhaní, proto není vyhodnocováno jako společensky zavrženíhodné, nebo dokonce nebezpečné chování. Nicméně jde o porušení veškerých komunikačních zákonitostí, jak je popsal například britský filosof Herbert Paul Grice. Opět lze připomenout, že pouhé dvě dekády soustavného narušování těchto maxim, které jsme považovali za neporušitelné, vedlo společnost k rozkladu veškerých norem, dopady jejich skutečně dlouhodobého porušování na globální úrovni budou spektakulární.

5. To the Moon and Beyond

Závěrečná část eseje bude spíše jejím dodatkem. Jakýmsi praktickým popisem toho, co se děje a bude dít čím dál více. Podíváme se na sny těch, kteří v současnosti udávají trend, tedy technologických miliardářů a jejich politických spojenců. Ať už to byli právě oni, kdo nový uživatelský svět vymysleli a posléze jej vnutili nám všem, nebo si tuto cestu lidstvo vybralo zcela organicky, v důsledcích je to vlastně jedno. Nicméně pravděpodobně platí, že náhoda neexistuje, je to jen nedostatek informací. Dostatek informací se ale dneska může jevit jako paranoia.

Jde o sny lidí, kteří mají dostatek síly na to, aby svoje sny nejprve nechali stát se sny nás všech, a poté tyto sny realizovali. A nejde o sny nijak malé, takže k nim může vést cesta poměrně spletitá.

5.1 Duševní krajina technokratů

Seznamte se s Peterem Thielem. Patří do takzvané PayPal mafie, tedy skupinky technologických miliardářů, kteří zbohatli na vývoji a prodeji alternativního platebního systému PayPal, následně založili síť firem a fondů, z nichž se postupně staly mimořádně úspěšné firmy v technologickém sektoru. Vedle Thiela sem patří například Elon Musk (Tesla, SpaceX, Neuralink), dále Marc Andreessen (investor) nebo David Sachs, příznivec kryptoměn, který má v současnosti na starosti dohled nad finančním trhem USA. Mimochodem byl to právě Peter Thiel, kdo nechal vyrůst stávajícího amerického viceprezidenta J. D. Vance z autora autobiografie Hillbilly Elegy nejprve do role vlivného právníka v Silicon Valley a následně až po bok stávajícího amerického prezidenta Donalda Trumpa.

Peter Thiel je mimořádně vlivná figura, která mixem charismatu a peněz ovlivnila celý technologický sektor USA. Byl to právě Thiel, kdo již někdy v roce 2009 prohlásil, že demokracie není slučitelná s úspěchem jednotlivce a nedokáže mu zajistit dostatečný prostor k růstu. Katolického Boha odmítl, protože se katolicismus zaměřuje na chudé. Naopak v USA je dlouhodobě převažujícím pojetím Boha, jež se díky sociálním sítím snaží stát hegemonní interpretací křesťanství, velmi modifikovaný Bůh protestantský, který odměňuje zbožné (Američany) bohatstvím. Chudoba je tak v tomto pohledu zcela zaslouženým trestem za nedostatek snahy a píce, jiné příčiny se neuznávají.

Thiel je extrémním, možná až extremistickým zastáncem libertariánství, tedy ideologie, jež má nejbliž k původnímu

anarchismu, jen v něm mohou fungovat velké byznysové korporace, v ideálním případě neplatící daně a nerespektující absolutně žádné pracovní právo.

Od této myšlenky se odvíjí zcela nový směr, který je dílem filosofický, dílem politický, dílem náboženský a dílem společenský. Jde o dokonale eklektický směr, který je na míru ušitý právě Thielovi a jeho kolegům ze Silicon Valley a také době, v níž už sociální sítě dokázaly rozbít vše, co by prosazení těchto myšlenek mohlo bránit.

Thielovy touhy do relativně uceleného myšlenkového konceptu uspořádal americký blogger Curtis Yarvin, v internetové scéně známý pod pseudonymem Mencius Moldbug. Jeho matérii pak do skutečného filosoficko-politického pamfletu rozepsal filosof Nick Land, jehož dílo The Dark Enlightenment lze považovat za jednu z biblí budoucnosti vykreslené technologickými miliardáři. Tento pamflet pak dal jméno celému hnutí, které bývá označováno za takzvaně „novoreakční“. To je ovšem příliš redukcující pohled.

Na Temném osvícenství je ve skutečnosti „reakční“ jen to, že považuje důsledky osvícenství za negativní. A pak to, že si z celé řady důvodů vypůjčuje hned několik ostentativně „tradičních“ hodnot, přičemž tou hlavní je rodina definovaná jako „otec, který rozhoduje, a ostatní“.

Jinak je ale yarvinovsko-landovsko-thielovský program poměrně progresivní. Cílem je rozmetání všeho, co připomíná státní moc. Základem je mýtus o „hlubokém státu“ (Deep State), tedy konspirační teorie o tom, že volení politici ve skutečnosti nic neřídí, protože otěže pevně drží nevolení úředníci. I proto velká část Yarvinových textů cílí zejména na rozpuštění většiny úřadů, což se nyní snaží realizovat další člen PayPal mafie Elon Musk se svým úřadem DOGE.

Druhým cílem je zakládání semiautonomních měst, která budou mít status zvláštní ekonomické zóny a místními vládci budou CEOs. Už jsme si říkali, že předobrazem těchto měst budou například emiráty nebo asijské městské státy typu Singapur, v nichž bude bezpečno, byť pravděpodobně na úkor některých svobod starého světa.

A pak tu jsou velké programy, které by mohly zůstat agendou státu ve smyslu, že by je stát měl sponzorovat. Těmi jsou obrana, vesmírné cesty a pak rozvoj umělé inteligence, která má být klíčovým gamechangerem srovnatelným s průmyslovou revolucí. Důvod, proč by do těchto segmentů měly jít peníze státu ideálně již nyní, je prozaický: Thiel, Musk, Andreessen, Zuckerberg, Bezos a další, zkrátka celá řada lidí momentálně určujících globální megatrendy, má přesně v těchto oblastech největší investice a je daleko před všemi ostatními.

Nutno dodat, že ačkoli tito tech-bros, jak se jim říká, ostentativně pohrdají humanitně vzdělanými lidmi, jejich sny paradoxně pocházejí právě od těchto lidí. Spisovatelů, autorů sci-fi a také filosofů. Vedle Pána prstenů J. R. R. Tolkiena to byl okruh lidí kolem magazínu z přelomu osmdesátých a devadesátých let, který se jmenoval Extropy a objevily se v něm myšlenky, jako jsou kryptoměny, sociální sítě a samozřejmě také cesty na Mars nebo singularita.

5.2 Věrozhvěsti extropie

„Extropie je vakcína proti šoku z budoucnosti. Existuje obrovské množství nových myšlenek, které bojují o vaši pozornost a přijetí – některé dobré, některé špatné. Extropie vás na tyto soupeřící myšlenky neboli ‚memy‘ připraví, pomůže vám je kriticky analyzovat a vybrat ty nejlepší. Budoucnost nezmizí. Naopak, změna se bude jen zrychlovat. Po staletích pomalého vývoje

začal náš svět vstupovat do období změn, které dalece překonají historické standardy. Probíhající změny jsou jen náznakem toho, co nás čeká. Stojíme na křižovatce dějin – v době, kdy počítače, umělá inteligence, nanotechnologie, sebemodifikace, fyzická nesmrtelnost a další faktory slibují radikálně proměnit prakticky každý aspekt naší existence. Každý z nás je zodpovědný za přípravu na tuto budoucnost a za pomoc ostatním pochopit nadcházející éru.“

To je úvod z prvního článku prvního čísla magazínu Extropy, který vyšel v roce 1988. A je to jednoznačně směr, kterým se svět vedený tech-bros ubírá.

Hnutí již tehdy vyhlíželo dobu, ve které se stroje stanou inteligentnějšími než lidé, čekalo kolonizaci vesmíru i vznik umělé inteligence. Magazín Extropy popisoval všemožná, tehdy stále ještě sci-fi témata.

„Budeme se zabývat umělou inteligencí, kognitivní vědou a neurovědou, technologiemi pro zvyšování inteligence, prodloužením života, kryonikou a biostáží, nanotechnologií, spontánními řádami, kolonizací vesmíru, ekonomikou a politikou (zejména libertariánskou), sci-fi a recenzemi sci-fi, inteligentním využitím psychofarmak, extropiánskou psychologí, mentálními experimenty, extropiánskými morálními a amorálními teoriemi, vědeckým pokrokem v duchu extropie, memetikou, estetikou a recenzemi médií na tato témata,“ slibovali v prvním čísle tvůrci magazínu a něco z toho postupem času i splnili. Vyhlíželi dokonce kryptoměny, snažili se přijít na způsob, jak vytvořit digitální peníze už nějakých patnáct dvacet let před vznikem bitcoinu.

Co tedy je ona extropie, jak si ji v osmdesátých letech definovali tvůrci z okruhu magazínu Extropy? Název odkazuje na fyzikální termín entropie. Ta vychází z druhého zákona termodynamiky, který říká, že systémy bez vnějšího přísunu energie

postupně směřují k větší neuspořádanosti, rozptylu energie a rovnovážnému stavu, tedy entropie uzavřeného systému vždy roste – led roztaje, rozbité se neslepí, nevyživované pojde. Teorie pak říká, že vesmír směřuje k většímu chaosu a neuspořádanosti, rozpíná se, ochlazuje a jednou dosáhne stavu maximální entropie – tepelné smrti, kde už nebude žádná využitelná energie. V této realitě podle fyziků žijeme. A extropisté to chtějí porazit. Mají za to, že pomocí nových technologií lze tuto nevyhnutelnou destrukci živých systémů a celého vesmíru zastavit a obrátit.

Technologičtí miliardáři tomu věří a snaží se již nyní pracovat na technologiích, které člověka skokově transformují. Vrátime-li se k předchozí části, stát vedený Donaldem Trumpem má podle svých klíčových lidí přesně toto podporovat. To, že se při tom dokáží všichni tvářit jako zastánci tradičních hodnot, je zcela v souladu s postosvícenskou budoucností (pardon, přítomností).

5.3 Transhumanismus: Žít jako bozi

Druhým klíčovým snem dnešních vládců je snaha porazit biologii, tedy veškeré nemoci a také stárnutí. Rovněž v této oblasti probíhá celá řada výzkumů sponzorovaných nebo přímo prováděných technologickými miliardáři. Nejslavnější jsou experimenty Briana Johnsona, který se i velmi extrémními (a často kontroverzními) metodami pokouší snížit koeficient stárnutí fyziologického věku (tedy míry opotřebení organismu).

Johnsonovy pokusy vycházejí z podobně optimistických prizmat jako extropisté – tedy že vše je jen otázkou snahy a financí. Pokud se nedokáže najít nesmrtelnost, lidstvo se prostě jen dost nesnažilo, nebo na to nevynaložilo dostatek peněz.

A když už se nepovede dosáhnout fyzické nesmrtelnosti, je tu vždy ještě jeden směr, kterým tito bytostní technooptimisté

míří: propojení člověka a stroje. Také v tomto uvažování se projevuje přístup typický pro studenty přírodních věd – vše je možné převést do dat, a ta pak transformovat třeba do podoby digitálního toku informací poháněného algoritmy umělé inteligence. Zcela reálně tak probíhá celá řada výzkumů, jak lidské vědomí (ale můžeme klidně mluvit i o duši a vůbec osobnosti) zdigitalizovat, odpoutat je od biologické podstaty a následně je nahrát kamsi do cloudu. Tím by nastala takzvaná singularita, tedy svého druhu nesmrtnost lidského vědomí.

Pro tyto sny se začal využívat termín transhumanismus, který je jedním z mimořádně vlivných megatrendů současnosti. Pokud by se nesmrtnosti skutečně podařilo dosáhnout, znamenalo by to samozřejmě zcela novou fázi lidských dějin.

5.4 Každý na vlastní planetu

A konečně třetím snem, který do velké míry určuje současné snahy lidstva, je touha změnit člověka v multiplanetární entitu, tedy dostat ho na další planetu. Konkrétně na Mars, který je přirozenou první volbou.

Snaha dostat člověka na Mars může být velkým projektem pro lidstvo, díky němuž můžeme dosáhnout celé řady inovací, zejména v energetické oblasti.

Nicméně pokud dokážeme odhadnout myšlení lidí, kteří tyto snahy prosazují, je za jedním z cílů rozšíření lidstva do vesmíru ještě něco jiného – dostat jednotlivé kmeny, které spolu na Zemi zbytečně bojují, na úroveň planetárních hegemonů. Volně přeloženo, až tady budeme všichni nesmrtelní a budeme inteligentními digitálními entitami s nekonečným časem, budeme si moci vybrat planetu, kterou budou obývat jen entity smýšlející stejně jako my. Sci-fi? Před dvaceti lety byl ChatGPT na podobně nereálné úrovni.

5.5 Muži, kteří se nemýlí

Na závěr si připomeňme jeden obecný rys dnes nejvlivnějších lidí. Ať už se pohybují v politice, globálním či lokálním byznysu, ovládají větší či menší fandomy na sociálních sítích nebo jsou lídry větších či menších kultů, zkrátka dnešní vůdci mají jeden společný rys. Nikdy se nemýlí. To je skutečně důležitá informace o světě uživatelů – lídr se nemýlí. A pokud se někdo snaží tuto pravdu zpochybnit, je jen nepevným členem skupiny a je potřeba dát mu pocítit sílu pevných sociálních vazeb.

Možná to zní jako ironie, ale rozhodně o ironii nejde. Donald Trump se nemýlí. Elon Musk se nemýlí. Technologičtí miliardáři ani čeští nejbohatší lidé se nemýlí. Mají vybudovaný aparát na to, aby jejich pravdy byly nezpochybnitelné. Svět uživatelů definovaný sociálním darwinismem je totiž uzpůsoben tomu, že takzvaní „top dogs“ jsou nositeli pravdy. Ať už jejich pravdy působí prizmatem starého světa sebeabsurdněji nebo zvráceně. A je obecně lidským rysem, že se člověk takovému prostředí snaží přizpůsobit, protože jinak pojde.

Ostatně ačkoli jde asi o smyšlený citát, s nímž přišli tvůrci snímku *The Apprentice* o zrodu Donalda Trumpa, pravidla úspěchu, které mladému Trumpovi vštěpoval jeho mentor Roy Cohn, jsou pro současnou dobu zcela zásadní:

„Útoč, útoč, útoč. Nic nepřiznávej, všechno popírej. Ať se stane cokoli, označ se za vítěze. A nikdy, nikdy neuznávej porážku.“

6. Závěr

V úvodu jsem slíbil, že nový svět, který budu popisovat, bude nepřijemně povědomý. Samotného by mě zajímalo, do jaké míry se u každého jednotlivého čtenáře tato povědomost projevila. Byla to naprostá sci-fi? Byl to realistický popis toho, co vidíte

kolem sebe každý den? Byl to nečitelný blábol, který příliš abstrahuje a dovádí náznaky do extrému, aniž by to mělo jakoukoli příčinu?

Dlužím vám malé přiznání. Teze, že se z občanů stávají uživatelé, mě napadla už v letech 2017/2018, kdy jsem si sepsal zhruba pětistránkový náčrt eseje, který si mohly přečíst jen jednotky mých příbuzných a známých. Tehdejší text měl proti tomu stávajícímu dvě nevýhody. Byl zcela prakticky orientovaný na to, jak by taková společnost fungovala. Zároveň se jednalo stále ještě o popis pravděpodobného scénáře, který ale s realitou zase tak moc nemusel souviset.

Za těch zhruba sedm let se hodně změnilo. Řada věcí se prosadila rychleji, než jsem i já čekal, jiné se projevíly zcela jiným způsobem, některé tendence se nepotvrdily vůbec a pravděpodobně již ani nenastanou. Při pokusu oprášit tehdejší esej a přihlásit ji do soutěže o Cenu Toma Stopparda jsem záhy zjistil, že to opravdu nejde a je nutné si z ní vzít jen původní tezi a napsat zcela jiný text. A důvodem nebylo ani tak to, že by mé tehdejší domněnky byly tolik mimo. Spíše skutečnost, že přepisovat většinu textu z kondicionálu do přítomného a mnohdy i minulého času způsobu oznamovacího zkrátka nedávalo smysl.

Text, který jste právě dočetli, se točil kolem několika otázek, na něž se snažil hledat odpovědi. Na závěr bych připojil ještě jednu.

Je tento nový svět nevyhnutelný, nebo ještě můžeme poté, co jsme jej navštívili, většinu jeho pilířů změnit? A zeptám se ještě trochu jinak: Je stávající realita pouhou fází, nebo trvalou změnou?

Konečnou odpověď nemám. Jsem ale přesvědčený, že romantické snění o návratu do světa před digitálními technologiemi je buď nereálné, nebo bude takový návrat způsobený

v tuto chvíli nečekanými a velmi bolestivými okolnostmi. Například globálním konfliktem, který lidstvo uvrhne do atomizovaných a technologicky velmi málo vyspělých společenství. Nebo nastane totéž, jen to bude způsobeno blíže nespecifikovanou přírodní či energetickou katastrofou. Případně dojde k přistání mimozemšťanů, což filosoficky a mytologicky lidstvo zcela radikálně promění (pravděpodobně ještě víc než první narozené dítě na Marsu, které bude například pro astronomii opravdu obří výzvou).

Dosavadní vývoj se zkrátka vyčerpá. A v konečných důsledcích, přes které jsme se naučili všechno vnímat, je jedno, proč se to stalo, jak se to stalo, i to, jestli to někdo akceleroval svým působením.

Využijme současnou dobu, kdy jsou rodící se inovace a instituce stále ještě nepevné, k tomu, abychom si ten nový svět dokázali alespoň částečně namodelovat na pozitivních základech a nikoli jen na principu rozmetání těch stávajících.

Stanislav Šulc

Narodil se v roce 1982 v Kladně. Vystudoval Akademické gymnázium v Praze a následně absolvoval žurnalistiku a obor mediální studia na FSV UK. Jeho celoživotním zájmem je populární kultura a technologické trendy a jejich vliv na společnost i jednotlivce. Již při studiu psal do deníku E15 jako redaktor kulturní rubriky, posléze se stal jejím vedoucím a následně zástupcem šéfredaktora celého listu. Později přešel do redakce regionálního Deníku jako zástupce šéfredaktora centrální redakce a vedoucí kultury a názorů. V současnosti píše pro byznysový portál newstream.cz a působí jako šéfreditor magazínu Víkend (součást regionálního Deníku). Působil také jako dramaturg ekonomických pořadů na CNN Prima NEWS. Je autorem knihy *Umělá inteligence: Vítejte v nové realitě* (Práh, 2024) a také vyvinul několik zejména deskových her. Má rád cestování, čtení a řešení problémů. Je fanouškem seriálu *South Park* a muzikálu *Hamilton*.



Pro své přátele a příznivce vydala v červnu 2025
Knihovna Václava Havla www.vaclavhavel.cz

